

PRVO POGLAVLJE

Stvaranje nacionalnih država: ciljevi i uspjesi

Nacionalne države nisu vječne. One postoje tek odnedavno, uglavnom u posljednja dva stoljeća. Devetnaesto stoljeće u Evropi se smatra stoljećem nacija, jer je tada postojala jaka veza između rađanja nacija i političkih procesa. Ipak, ni u XIX stoljeću nacionalne države nisu bile ni jedini, ni dominantan oblik političkog organizovanja – značajna je bila i pripadnost grupama koje su manje od nacije, regionalnim/lokalnim ili nekim drugim društvenim grupama. Religija je, također, za većinu ljudi i dalje bila od ključnog značaja, iako je postepeno počela potiskivati zainteresiranost za materijalno blagostanje. Nisu svi na isti način doživljavali svoju pripadnost naciji, niti se smatralo „normalnim“ da svaka nacionalna grupa ima svoju državu. Različiti stavovi i političke opcije uticale su na historiju XIX stoljeća u većoj mjeri nego što smo mi to danas spremni priznati. Ipak, nacionalizam je s vremenom polako jačao, višenacionalna carstva su slabila i na kraju se raspala, a sve više političkih entiteta dobivalo je oblike nacionalne države.

Jugoistočna Evropa nije izuzetak u pogledu tog općeg evropskog obrasca. Iako su najvećim dijelom tog područja od 1800. godine vladala nadnacionalna carstva, tokom XIX stoljeća javili su se nacionalni pokreti, a po završetku Prvoga svjetskog rata preovladavale su nacionalne države. Historija se nezaustavljivo kretala ka konačnom trijumfu nacionalne države. Ipak, historijska evolucija bila je mnogo složenija nego što je to prikazano u pojedinim verzijama historije. Samo su neke nacionalne grupe uspjele stvoriti vlastite nacionalne države. Druge u tome nisu uspjele, čak i one uspješne kolebale su se između različitih političkih opcija, a za konačan ishod nisu bili presudni samo potezi samih aktera već i miješanje velikih sila i uticaj svjetskih historijskih procesa.

U ovom poglavlju obrađuju se sljedeće teme: uzroci nezadovoljstva pojedinim carskim režimima; širenje nacionalističke ideologije; međunarodni odnosi i miješanje velikih sila; učesnici u borbi za nacionalno oslobođenje, njihovi motivi i programi: načini borbe za izgradnju nacije/države; ishodi te borbe, s posebnim naglaskom na različite kompromise koji su uticali na konkretne rezultate. Pošto su ove teme u stvarnosti isprepletene, one su isprepletene i u historijskim izvorima odabranim za ovaj priručnik, pa smo zato izvore naveli hronološkim redom, ne nastojeći da se držimo nekog tematskog shematizma. Ali, predlažemo vam ipak da tabelu na kraju ovoga poglavlja popunite temama koje se tiču pojedinih historijskih izvora.

Ovim izborom tekstova ne možemo, naravno, obuhvatiti sve elemente i doprinose u procesu stvaranja nacionalnih država u jugoistočnoj Evropi. Uvjereni smo da će nastavnici i učenici u svakoj zemlji i sami moći dodati značajne podatke o tom procesu, i mi ih ohrabujemo da uz pomoć ovoga priručnika raspravljaju o relevantnim izvorima. Cilj ovoga poglavlja jeste da pokaže kako je u XIX i početkom XX stoljeća bilo mnogo različitih prijedloga za političko rješenje nacionalnog pitanja. Uvjereni smo da će uvid u tu raznolikost pomoći da se bolje pripremimo za političke odluke koje ćemo morati donositi u XXI stoljeću.

I-1. Odnos Grčke i Evrope, prema pisanju Josifa Mesiodaksa (1761.)

Evropa je zaista potrebna Grčkoj¹ jer ona danas raspolaže mnogim važnim znanjima iz raznih oblasti koja Grčkoj nedostaju. [...] Nova Grčka mora s dostojanstvom prihvatiti ono što joj Evropa poklanja.

Evropa je Grčkoj zahvalna, ona se ne odriče ni svjetlosti koju joj je Grčka darivala, niti svog duga prema Grčkoj. Spremna je Grčkoj pružiti razne vrste znanja.

¹Mesiodaks upotrebljava izraze „Helada“ i „Heleni“, dok drugi učeni ljudi iz njegovog vremena koriste „Γραικοί“. Kada se misli na modernu grčku državu, onda u prijevodu koristimo izraze „Grci“ i „Grčka“.

STVARANJE NACIONALNIH DRŽAVA

[...] Čitava Evropa sažalijeva Grčku i saosjeća s njom ne samo zato što robuje već i zbog toga što joj nedostaje obrazovanja. Smijete li zanemariti patnje svoje zemlje, vi koji ste iskreni i stvarni potomci Grčke, one koja je bila uzor i mjerilo za čitav svijet? Gdje vam je osjećaj časti koji su imali vaši preci? Gdje je domišljatost vaših očeva koji su umjeli da savladaju svaku prepreku? Gdje je taj grčki duh koji zbog svog istančanog ukusa nije znao za drugi cilj osim ljepote? Danas su sve evropske nacije učene i kulturne, a Grci i Rimljani su mnoge od njih, ako ne i sve, nazivali barbarskim. [...] Treba li da vi, potomci tih uzvišenih Grka, prvih učitelja ljepote i mudrosti, budete jedini koji će podnositi nepismenost, jedini koji će trpjeti neznanje i tamu umjesto svjetlosti znanja – to jest, hoćete li, kao što poslovica kaže, baciti zlato a zadržati bakar? Ne, ne. Grčka sad mora raspiririti svoj žar, povratiti svoju odlučnost da se usmjeri ka savršenstvu, sjetiti se svoje slavne prošlosti – drugim riječima, mora pokazati svijetu da, ako ništa drugo, u njoj još uvijek žive Grci.

Moesiodax, „Filozofija morala“ (1761.)
u: Kitromilides, str. 331, 338-340.

Josif Mesiodaks (oko 1725.-1800.), jedan od vodećih intelektualaca XVIII. stoljeća u jugoistočnoj Evropi. „Mesiodaks“ nije prezime, već oznaka etničkog porijekla („Dačanin iz Mezije“). Iako je porijeklom iz vlaške porodice a maternji jezik mu je rumunski, Mesiodaks se obrazovao na grčkom, kao što je i bilo uobičajeno za balkanske pravoslavce u XVIII. stoljeću. Poslije studija u Solunu i Izmiru, Mesiodaks je obrazovanje nastavio kod Evgenija Bulgarisa u Atonias školi na Svetoj gori (1754.-1755.). Napisao je udžbenik u kojem se osjeća uticaj ideja Džona Loka (1779.), zatim „Teoriju geografije“ (1781.) i „Apologiju“ (1780.), a bio je i učitelj sinovima Aleksandra Ipsilantija, vladara Vlaške. U „Moralnoj filozofiji“ Mesiodaks ističe „balkansku dimenziju“ grčke kulture u XVIII. stoljeću i zalaže se za kosmopolitski humanizam prosvjetiteljstva. Svoje djelo on je posvetio širenju zapadnih ideja na Balkanu posredstvom grčkog obrazovanja, radio je na uzdizanju obrazovanja među ostalim balkanskim narodima, emotivno i intelektualno prihvatajući pojam „grčki“ kao označitelj šireg kulturnog kruga. Njegovo djelo je na područje jugoistočne Evrope još prije 1780. godine uvelo društvenu kritiku i politički skepticizam tipičan za prosvjetiteljstvo.

Kakav je odnos Evrope i Grčke u Mesiodaksovoj viziji?
Zašto Mesiodaks naglašava izuzetnost stare Grčke?

I-2. Historijski temelji bugarske nacije, po riječima Pajsija Hilandarca (1762.)

Slušajte pažljivo, čitaoci i slušaoci, bugarski narode, vi koji svoj narod i svoju otadžbinu volite i čuvate u srcu; vi, koji biste voljeli da naučite i znate šta je utvrđeno o vašem bugarskom porijeklu, vašim očevima, precima i carevima, patrijarsima i svecima, kako su oni živjeli i provodili dane. Potrebno je i korisno imati u pameti šta se zna o djelima vaših očeva, kao što i narodi drugih plemena znaju svoje porijeklo i jezik, imaju historiju i svako ko umije da čita zna tu historiju, prepričava je i ponosan je na svoje porijeklo i jezik. Ja sam vam, dakle, hronološki predstavio sve što je otkriveno o vašem porijeklu i jeziku. Čitajte i učite kako vam se ne bi podsmijevala i zadirkivala vas druga plemena i drugi narodi. Prepisujte ovu knjižicu ili platite onima koju umiju pisati kako bi vam je prepisali, i nemojte dozvoliti da je nestane! Da, ima ljudi koji zanemaruju svoje bugarsko porijeklo, okreću se stranoj kulturi i stranom jeziku i ne brinu o svome bugarskom jeziku. Oni uče da čitaju i pišu na grčkom i stide se da priznaju da su Bugari. O, ti smiješni izrodi! Zašto se stidite da kažete da ste Bugari i zašto ne pišete i ne govorite maternjim jezikom? Mislite li da Bugari nisu imali svoje carstvo i svoju zemlju? Mnogo su godina oni vladali i bili slavni, poznati u čitavom svijetu, i mnogo puta su im moćni Romani i mudri Grci plaćali danak. A carevi i kraljevi su davali svoje kćeri našim carevima za žene da bi živjeli u miru s bugarskim carevima. Bugari su bili prvi od slovenskih plemena koji su sebi postavili careve, prvi koji su imali patrijarhe, koji su primili kršćanstvo i osvojili najveće teritorije. Prvi slovenski sveci su bili Bugari i bugarsko pleme je bilo najmoćnije i najuglednije od svih slovenskih plemena; tako je bilo i sa bugarskim jezikom, kao što sam i opisao hronološki redom u ovoj historijskoj knjizi. U historiji mnogih drugih naroda Bugari se spominju zato što je sve što sam o Bugarima rekao potpuna istina.

Paisij, str. 19 - 20.

Pajsije Hilandarac (1722.-1773.), monah manastira Hilandar na Svetoj gori. Prvi je iznio ideju bugarskog nacionalnog preporoda pišući Istoriju slavjanobugarsku 1762. godine.

Zašto je Pajsije napisao tu knjigu? Kako mi danas možemo razumjeti njegove riječi? Kakva je bila uloga grčkog jezika u jugoistočnoj Evropi XVIII stoljeća? Da li je za nacionalni identitet važnija vjera ili jezik?

I-3. Evgenije Vulgaris se zalaže za grčku državu (oko 1770.)

Osmansko carstvo je trenutno slabo ne samo zbog toga što je njegova vojska neiskusna i nedovoljno uvježbana već i zbog nezadovoljstva njegovih podanika. Ako ono prvo ishodi iz toga što se ne umije vojskom rukovoditi, ovo drugo je proizašlo iz plime nezadovoljstva. U Carstvu žive Grci koji su kao toliki mnogi dugo tiranizirani, i koji, kad vide da stege i patnje bivaju veće, mogu na svoje tirane da gledaju samo sa još većom ogorčenošću. [...] A ako barbarska i tiranska turska vlast bude morala da da slobodu Tatarskoj i Dakiji² tamo, i Peloponezu ili nekom drugom kutku Grčke ovde, i to postane utočište i mjesto gdje će se odmoriti podjarmljeni Grci, onda će se, navodno, poremetiti ravnoteža moći u Evropi! Svaka nedaća neprijatelja kršćanstva bit će na štetu kršćanskog svijeta!

Voulgaris, str. 38, 41

Evgenije Vulgaris rođen je na Krfu 1716. godine, dugo je živio kao učitelj lutajući od mjesta do mjesta, potom je bio episkop u Rusiji, a umro je kao monah 1806. godine. Zalagao se za upotrebu starogrčkog jezika, bio je liberalnih nazora, prevodio Voltera na grčki i objavio jedan esej o toleranciji. Tokom rusko-turskog rata 1768.-1774. zalagao se za oslobođenje Grčke uz pomoć Rusije, a 1772. godine ruska carica Katarina II. pozvala ga je u Sankt Petersburg.

Šta autor misli o ulozi grčke države u Evropi?

I-4. Konvencija koju su crnogorski predstavnici³ uputili austrijskoj carici Mariji Terezi u Beču 1779. Godine

Davno je, Sveto Veličanstvo, kako se Crnogorci s oružjem u ruci otrgoše od svirepog otomanskog jarma, kome su Turci podvrgli Ilirik i Grčku... Ali, ma koliko da našem narodu izgleda dragocjena ta sloboda kad se uporedi s onim što je trpio pod turskim jarmom, opet on razumije da sama sloboda ne vrijedi mnogo u ovom prosvijećenom vijeku, ako ta sloboda nije usmjeravana u isto vrijeme mudrim zakonodavstvom, koje reguliše građanske i privredne radnje... U slučaju rata s Turskom, zahtijevamo da visoki dvor ugovorom o miru, koji bi se zaključio posle toga rata, izradi od Porte da ona formalno prizna našu slobodu i nezavisnost.

Vladan Đorđević, str. 6-11.

Petar I Petrović Njegoš (1748-1830), crnogorski mitropolit i vladar od 1784. do 1830. godine. U bitkama na Martinićima i Krusima 1796. godine predvodio crnogorsku vojsku do pobjede protiv Mahmut-paše Bušatlije iz Skadra. Nakon ovih pobjeda proširio je teritoriju Crne Gore, i ona je stekla faktičku nezavisnost. Formirao je 1798. godine prve moderne državne institucije: Praviteljstvo suda crnogorskog i brdskog (Sud) i Zakonik.

²Krimu u Rumuniji

³Guvernador Jovan Radonjić, serdar Ivan Petrović i arhimandrit Petar Petrović. Guvernador – titula koja se u Crnoj Gori prvi put pouzdano pominje 1717. godine u jednom ugovoru s Mletačkom republikom. Guvernador je u početku bio posrednik između Crne Gore i Mletačke republike, a kasnije jedan od najmoćnijih političkih subjekata. Guvernadorstvo je ukinuto 1830. godine. Serdar – najviša vojnička titula u Crnoj Gori

I-5. Dimitrije Katarcis objašnjava zašto su Grci nacija iako nemaju državu (1783.)

Moram priznati da smo mi danas potčinjeni moćnijoj naciji i da nismo nacija koja ima svoju državu; onda nas neki Franci, preuzimajući od Aristotela definiciju građanina, optužuju da nemamo otadžbinu; ali nije tako: Aristotel koristi [spomenutu definiciju] da bi označio razliku između građana i robova, helota i perijeka, koji su bili sluge Spartanaca i Krićana. Mi, međutim, Božjom voljom, nismo takvi, jer iako možda ne učestvujemo na svaki način u upravljanju državom naših gospodara, ipak nismo ni potpuno iz toga isključeni. Stoga jesmo nacija, međusobno povezani i povezani sa višom upravom preko crkvenih poglavara koji su po mnogo čemu i naše političke vođe.

[...] Dakle, možemo reći: kada Grk⁴ pomisli da je potomak Perikla, Temistokla i drugih Grka njihovog ranga, ili porodica Teodosija, Vejsarija, Narsasa, Vulgaroktonosa, Cimiskija i drugih znamenitih Vizantinaca, ili da potiče od nekog sveca ili iz porodice sveca, kako može da ne voli potomke tako velikih ljudi? Kako može da mu ne bude mila patnja u društvu takvih ljudi? Kako može da ne voli tle koje je njih othranilo? A dok raskida okove ropstva, kako može da ne natopi suzama mjesto na kojem su oni prolili svoju krv, neki slave radi, a drugi da bi se spasli?

Katartzis, str. 44, 45.

Dimitrije Katarcis (1730.-1807.), učen Fanariot. Rođen u Istanbulu i živio u Bukureštu, gdje je bio sudija na visokom položaju. Nadahnut prosvjetiteljskim idejama, zamišljao je grčki svijet u skladu sa zapadnim mjerilima iznesenim u Didroovoj Enciklopediji. Predložio je obiman program obrazovnih reformi, čije je provođenje trebalo da bude „značajan nacionalni poduhvat“, a rezultat obrazovanje na narodnom jeziku.

Šta autor misli o odnosu nacije i države? Zašto se poziva na historijske ličnosti?

I-6. Rumunska peticija za nacionalnu jednakost u Transilvaniji – *Supplex Libellus Valachorum* (1791.)

Blagosloveni care Avguste!

[...] Rumunski narod je najstariji od naroda koji danas žive u Transilvaniji. Kao što je opće poznato, historija, neprekinuta tradicija i srodnost jezika, navika i običaja svjedoče o tome da nju čine potomci rimskih doseljenika i mnogobrojnih veterana koje je početkom drugog vijeka car Trajan u više navrata slao ovdje, u Dakiju, da čuvaju provinciju.

[...] Rumunski narod se najponiznije klanja pred prijestolom Vašeg Veličanstva, i uz sve poštovanje i poniznost moli sljedeće:

1. Da se uvredljivi i prezrivi izrazi kao što su *mora se trpjeti*, *mora se nekako prihvatiti*, *ali ne i ubrajati među staleže*, i drugi te vrste, koji su kao vanjska ograničenja nezakonito i nepravedno utisnuti na čelo rumunskog naroda, potpuno uklone, opozovu i javno zabrane kao nepravedni i sramni; tome zahvaljujući, milošću Vašeg svetog Veličanstva, rumunska nacija će biti ponovo rođena i opet uživati u svim građanskim i civilizacijskim pravima [...]

2. Svi okruzi, sede⁵, oblasti i gradske zajednice u kojima je broj Rumuna veći od broja ostalih treba da nose rumunske nazive, dok tamo gdje su drugi narodi u većini treba da bude njihov ili pak zajednički naziv, mađarsko-rumunski, saksonsko-rumunski ili neki drugi, ili treba potpuno ukloniti naziv koji je došao iz ovoga ili onoga naroda i ti okruzi, sede i oblasti treba da sačuvaju nazive koje su imali i do sada, prema rijekama i tvrđavama, i treba učiniti da svi njihovi stanovnici, bez obzira na naciju i vjeru, koriste i uživaju, u zavisnosti od imanja i uvjeta „svih“, iste slobode i pogodnosti, i da imaju iste obaveze, opet prema svojim mogućnostima. Sve što je rečeno u potpunosti dokazuje da su ovi zahtjevi zasnovani na prirodnom pravu i principima građanskog društva, kao i na zaključenim sporazumima.

Prodan, str. 453 - 466.

⁴ U originalu „Romios“

⁵ Administrativne jedinice u oblastima Transilvanije u kojima žive Saksonci i Sekelji

U XVIII. stoljeću Transilvanija je bila kneževina pod austrijskom vlašću. Njen politički sistem, naslijeđen s kraja srednjeg vijeka, predviđao je da u vlasti učestvuju predstavnici tri političke grupacije (mađarskog plemstva, Sekelja i Saksonaca), a isključivao brojnije Rumune, kojima je priznato pravo „tolerancije“. Vodeći rumunski učenjaci su 1791. godine, zajedno s predstavnicima unijatske i pravoslavne crkve, podnijeli peticiju u kojoj su od cara Leopolda II. tražili ravnopravnost za transilvanske Rumune; kako bi se izbjegao sukob s političkim staležima, car je peticiju poslao transilvanskom Dijetu (skupštini) da o njoj donese odluku. Dijet ju je odbacio.

Koje argumente iznose transilvanski Rumuni? Da li uočavaš uticaj Francuske revolucije na ovaj tekst?

I-7. Turski dokument o Francuskoj revoluciji (1798.)

Dobro je poznato da osnova reda i stabilnosti u svakoj državi leži u čvrstoj vezanosti za korijene i grane svetog zakona, vjere i doktrine, a da politička sredstva nisu dovoljna da bi se postigao mir u zemlji i vladalo podanicima, već je nužan i strah pred Bogom [...]; i u davna vremena i sad, svaka država i svaki narod imali su svoju vjeru, bila ona istinita ili lažna. Ipak, vođe pobune i zla koje se pojavilo u Francuskoj su, na način nikad viđen, kako bi što lakše ostvarili svoje zle namjere, i uz potpuno zanemarivanje teških posljedica, lišili obične ljude straha od Boga i očekivanja zaslužene kazne, učinili su zakonitim svakovrsna gnusna djela, otvoreno odbacili svaki sram i pristojnost i tako otvorili put da se čitav narod francuski spusti na nivo stoke. Ali ni to im nije bilo dovoljno, već su našli sebi bliske saveznike svuda po svijetu kako bi se druge zemlje zabavile odbranom vlastitih režima i tako prestale s napadima na njih. Pobunjeničku deklaraciju koju nazivaju O pravima čovjeka preveli su na sve jezike i svuda je objavili, i hoće da običan svijet svih nacija i vjera podstaknu na pobunu protiv vladara čiji su podanici.

Lewis, str. 66 - 67.

Pismo je sastavio Ahmed Atif-efendi, glavni pisar (zadužen i za odnose s inozemstvom), u ime Carskog savjeta (divana) u proljeće 1798. godine. Turska se za događaje u Francuskoj naročito zainteresirala pošto je Francuska 1797. godine zauzela jonska ostrva koja su ranije pripadala Veneciji, kao i zbog francuske propagande u Grčkoj, Napoleonovih priprema za pohod na Egipat, i poziva Britanije i Rusije da se pridruži koaliciji protiv Francuske.

Zašto je došlo do uzbune u vrhu turske vlasti? Misliš li da su ideje Francuske revolucije mogle da zaraze i podanike Osmanskog carstva u jugoistočnoj Evropi? Da li bi zvanična osuda od Carstva mogla da stane na put takvoj ideološkoj zarazi?

I-8. Uticaj Francuske revolucije na učene ljude jugoistočne Evrope – Ratna pjesma Adamantiosa Koraisa (1800.)

(a)
 Drugovi, zemljaci,
 Dokle ćemo mi robovati
 Tim muslimanima, hudim
 Tiranima grčkim?
 Kucnuo je čas osvete,
 O prijatelji;
 Krik otadžbine svete
 Doziva nas.
 Djeco moja, hrabri Grci,
 Požurite, i muškarci i dječaci;
 Kao jedan, zajedno
 U zagrljaj
 Da vam čujem glas.
 Dosta tiranije!
 Živjela sloboda!

(i)
 Čudotvorci, Francuzi hrabri
 Niko vam od Grka sličniji nije
 Jer i mi smo s patnjom srasli.
 Dok nam je Francuza
 Što slobodu vole,
 Kao i Grka spas,
 Šta nam drugi znače?
 Francuz i Grk,
 U prijateljstvu jedno,
 Više su no Francuz i Grk,
 Jer nacija jedna, francusko-grčka,
 Uzvikuje sada: prokleta ropstvo!
 Nestani s lica zemlje!
 Živjela sloboda!

Dimaras, str. 88 - 91.

STVARANJE NACIONALNIH DRŽAVA

Adamantios Korais (1748.-1833.), obrazovani Grk, inspiriran Francuskom revolucijom, vjerovao je da se do slobode može doći kroz obrazovanje. Priznat kao intelektualni vođa koji je svojim književnim radom dao doprinos grčkoj borbi za nezavisnost. Njegova Ratna pjesma poziva sunarodnike na borbu protiv tiranije (1800.)

Koje ideje, bliske idejama Francuske revolucije, možemo pronaći u ovoj pjesmi? Kako su ideje Francuske revolucije uticale na nacionalne pokrete u jugoistočnoj Evropi?

I-9. Manifest Aleksandra Ipsilantija, Borba za vjeru i otadžbinu (1821.)

Grci, kucn'o je čas! Evropski narodi, koji su se borili za prava i slobodu, odavno nas pozivaju da činimo što i oni, koji, iako već slobodni, sve svoje moći koriste da povećaju svoju slobodu, a time i svoju sreću.

Naša braća i prijatelji, svuda, u Srbiji, narod iz Sule i čitavog Epira, naoružan je i čeka nas; pridružimo mu se s oduševljenjem! Otadžbina nas zove!

Evropa gleda i čudi se našoj tromosti, pa neka onda grčke planine opet zatrepere od zvuka naših truba, neka doline zabruje od zveketa našeg oružja. Evropa će se diviti našoj hrabrosti, a neprijatelji će pred nama bježati, drhteći i prebljedjeli od straha. Prosvećeni evropski narodi rade na obnavljanju svoje sreće; puni zahvalnosti za sve što su im dali naši preci, oni žele slobodu i za Grčku. Dokazavši da smo dostojni vrlina naših predaka, kao i ovoga vijeka, nadamo se njihovoj podršci i pomoći; mnogi slobodni duh među njima doći će i pridružiti se našoj borbi. Pokrenite se, prijatelji, i vidjet ćete kako uzvišena sila brani naša prava! Vidjet ćete i kako mnogi među našim neprijateljima, nadahnuti našom časnom stvari, okreću leđa neprijatelju i pridružuju nam se; prepoznajući njihov iskren duh, naša otadžbina će ih prigrliti. [...]

Došlo je vrijeme da zbacimo taj jaram koji više nema za šta da se drži, da oslobodimo

otadžbinu, da uklonimo polumjesec i uzdignemo znamenje koje nas je uvijek vodilo

u pobjedu – mislim na križ – i tako uzvratimo nevjernicima koji su se s bezbožničkim prezirom odnosili prema našoj otadžbini i pravoslavnoj vjeri.

[...] Oružje u ruke, prijatelji, otadžbina nas zove!

Aleksandar Ipsilanti

24. februar 1821. Glavni štab u Jašiju

IEE, vol. 12, str. 23.

Manifest je u Jašiju objavio Aleksandar Ipsilanti (1792.-1828.). Sin nekadaš njegov grčkog kneza Vlaške, inače visoki oficir u ruskoj vojsci i pripadnik grčke revolucionarne organizacije Filiki eterija, Aleksandar Ipsilanti poveo je oslobodilačku borbu protiv Turaka i februara 1821. na čelu malobrojne grčke vojske pobjednički umarširao u rumunske kneževine.

Kome se ovaj manifest direktno obraća? Analiziraj retorička sredstva koja se koriste da bi se sunarodnici pokrenuli i uvjerali da treba da se pridruže borbi. Šta misliš, zašto autor spominje Evropu?

I-10. Konzervativni zahtjevi bosanskih spahija (1826.)

Od Omer-efendije smo dobili carski ferman u kojem se traži ukidanje janičara.

Od kada su Turci osvojili Bosnu, naši djedovi poštuju sveti muslimanski Božji zakon [šerijat] i carski zakon [kanun]. Uvijek smo slušali i poštovali carske fermane. Nikada im se nismo suprotstavljali, niti bili neposlušni. Nećemo ni sada. U ratu smo četrdeset godina⁶ žrtvovali živote i imetak. U prethodnom ratu sa Srbijom, koji je trajao 15 godina, upotrijebili smo sve što imamo i da bi osvojili beogradsku tvrđavu platili smo s deset hiljada života, a nekoliko hiljada nas je ranjeno. Uvijek smo se molili za sultanovo zdravlje i uvijek se nadali njegovoj milosti. I sada, kada se raspuštaju janičari, mi se nadamo da će sultan raširiti svoje milostive ruke i zaustaviti sve te promjene, da će zadržati stari poredak u Bosni i sve stare vojne formacije i tako, još jednom, pokazati svoju dobrotu prema nama.

Aličić, str. 166 -167.

⁶Odnosi se na Tursko-austrijski rat 1787 - 1791, poslije kojeg su uslijedili brojni nemiri u Osmanskom carstvu, posebno ustanak Srba 1804.

Sultan Mahmud II. (1808.-1839.) je 1826.godine ukinuo janičarski red, uklonivši tako i najveću prepreku na putu ka reformiranju Osmanskog carstva. Zahvaljujući tome, mogao je ojačati centralnu vlast i otvoriti put za tanzimat.

Carsko naređenje, izdato u paviljonu Gilhana carskog saraja u Istanbulu u ime novog sultana Abdulmedžida I (1839.-1861.), smatra se zvaničnim početkom unutrašnjih reformi koje su imale za cilj modernizaciju Osmanskog carstva.

Prokomentiraj stav bosanskih spahija u pogledu odnosa sa Osmanskim carstvom. Šta misliš, zašto je raspuštanje janičara i pokret za reforme carstva kod njih izazvalo negodovanje?

Koje je probleme ovaj hatišerif trebalo da riješi? Šta misliš o ciljevima ovoga akta? Da li je to bio način da se modernizira država, ili je u pitanju pokušaj da se ublaži nezadovoljstvo podanika?

I-11. Hatišerif od Gilhane

Oslanjajući se na pomoć Svevišnjega, posredovanu našim Prorokom, želimo da poboljšamo upravu nad pokrajinama Osmanskog carstva uvođenjem novih mjera. Te mjere moraju se provoditi uz nužno poštovanje tri principa: 1. da sigurni budu život, čast i imanje podanika, 2. da je uređen sistem prikupljanja i određivanja poreza, 3. da je isto tako uređen sistem popunjavanja vojske i trajanja vojne službe... Odsad pa nadalje svakome ko je optužen sudiće se javno prema našem Božjem zakonu, poslije ispitivanja i utvrđivanja činjenica, i sve dok se ne izrekne presuda niko ne smije tajno ili javno da drugoga otruje ili ubije na koji drugi način. Niko nema pravo da udari na čast drugog čovjeka iz bilo kog razloga.

Svako može imati bilo koju vrstu posjeda i njime raspolagati slobodno i neće ga drugi primoravati da ga otuđi ili ga u tome sprečavati [...]

Ove carske naredbe tiču se svih podanika bez obzira na vjeru i sektu; oni će u njima uživati bez izuzetka. Mi u našem Carstvu jamčimo potpunu sigurnost života, časti i imetka, kao što su zajamčeni i svetim slovom našeg Zakona... Pošto svi službenici Carstva dobivaju odgovarajuću plaću (a plaće za te dužnosti sve do danas nisu na zadovoljavajući način preračunate i to treba urediti), donijet će se strogi zakon protiv podmićivanja i tajnih dogovaranja koje i sveti zakon osuđuje i koji je jedan od glavnih uzroka propadanja Carstva.

Vucinich, str. 160-161.

I-12. Jon Kodru-Drăgușanu o nacionalnoj državi (1844)

Jedino će nacionalna država stvoriti naciju. Gdje nema nacionalne države, tu nema ni nacije, a gdje nema narodne vlasti, tu je država nacionalna himera, a nacija tek zbir pojedinaca s nekim zajedničkim osobinama. Stvarna nacija može postojati samo tamo gdje vlada dobro predstavlja svoj narod, ona može biti samo tamo gdje sva osjećanja, sve moći i sva djela služe jednoj jedinoj svrsi, slavi i ugledu, poštovanju i veličini naroda, kada se gleda spolja, i dobrobiti i zadovoljstvu svih društvenih slojeva, i duše svakog pojedinca [...].

Codru-Drăgușanu, str. 253-254

Jon Kodru-Drăgușanu (1820-1884), rođen je u Faragašu, u Transilvaniji, koja je bila pod austrijskom vlašću. Mnogo je putovao po evropskim zemljama, od Engleske do Rusije, i bio aktivan u politici i u kulturnom životu.

Prokomentiraj tvrdnju da samo „nacionalne države mogu stvoriti naciju“; da li ona ima veze sa činjenicom što su Rumuni u to vrijeme bili isključeni iz političkog sistema Transilvanije?

STVARANJE NACIONALNIH DRŽAVA

I-13. Plan Ilije Garašanina za stvaranje srpsko-slovenskog carstva – *Načertanije* (1844.)

Već je počelo komešanje i talasnje među Slavenima [...] Iz tog shvatanja proizilazi i specifičnost i osnova srpske politike: da ne treba biti ograničena svojim sadašnjim granicama, nego težiti da sav srpski narod u njenom okruženju bude obuhvaćen. [...]

Tursko carstvo (mora se) raspadati i to raspadanje može se samo na dva načina dogoditi

1. ili će carstvo to biti razdijeljeno; ili
2. bit će ono na novo sazidano od svojih hrišćanskih žitelja. [...]

Srpska država koja je već srećno počela, no koja se rasprostirati i jačati mora, ima svoj osnov i temelj tvrdi u carstvu srpskom 13-ga i 14-ga stoljetja i u bogatoj i slavnoj srpskoj historiji. [Po historiji ovaj zna se da] su srpski carevi počeli bili grčkom carstvu mah otimati i skoro bi mu konac učinili te bi tako na mesto propadšeg istočnorimskog carstva srpsko-slovensko carstvo postavili i ovo naknadili. Car Dušan Silni primio je već grb carstva grčkog. Dolazak Turaka prekinuo je ovu promenu i preprečio je ovaj posao za dugo vreme, no sad, pošto je sila turska slomljena i uništena tako reći, treba da počne isti onaj duh dejstvovati, prava svoja na novo tražiti, i prekinuti posao na novo nastaviti.

[...] Ako se novo preporođenje srpskog carstva s ove tačke smatra, onda čedu i ostali Južno Slaveni ideju ovu vrlo lako razumeti a i s radostiju primiti, jer valjda ni u jednoj evropskoj zemlji ne živi tako spomen historičeske prošlosti kod naroda kao kod Slavena turskih [...] I zato se može sigurno računati da će posao ovaj u narodu dragovoljno primljen biti i nisu potrebna desetoljetna dejstvovanja u narodu da bi on samo korist i polzu ovoga samostalnog vladanja razumeti mogao. Srbli su se među svima Slavenima u Turskoj prvi sobstvenim sredstvima i snagom za svoju slobodu borili; sljedovatelno oni imaju prvi i puno pravo k tome da ovaj posao i dalje upravljaju [...]. Nova srpska država na jugu odavala bi Evropi sve garancije da će ona biti vrsna i krijepka država i koja će se moći među Austrijom i Rusijom održati. Geografičesko je položenije zemlje, površina zemaljska, bogatstvo na prirodne proizvode i vojni duh žitelja, dalje uzvišeno i vatreno čuvstvo narodnosti, jednako poreklo, jedan jezik – sve to pokazuje na njenu stalnost i sjajnu budućnost.

Da bi se bilo u stanju utvrditi šta se može uraditi i kako, vlada mora biti upoznata sa situacijom stanovništva u različitim provincijama koje okružuju Srbiju. [...] Šta više, vlada prije svega treba poslati oštromne [...] i lojalne ljude da ispituju situaciju ovih ljudi i zemalja u kojima su i podnesu precizne pisane izvještaje po povratku. Vlada naročito treba biti upoznata sa situacijom u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i sjevernoj Albaniji. U isto vrijeme, potrebno je steći tačno stanje situacije u Slavoniji, Hrvatskoj i Dalmaciji, i, bez da se i kaže, ovo uključuje i stanovništvo Srema, Banata i Bačke.

Ljušić 1993., str. 151 - 163.

Ilija Garašanin (1812 - 1874.), jedan od vodećih srpskih političara i državnika u XIX stoljeću. Pod raznim uticajima, ali najviše pod uticajem savjetovanja sa češkim političkim emigrantom Franjom Zahom (koji je bio u kontaktu s poljskim političkim emigrantima u Parizu), Garašanin je 1844. godine napisao *Načertanije*, plan buduće srpske vanjske i nacionalne politike. U njemu je iznio glavne ciljeve dugoročne srpske politike na Balkanu, zasnovane na ujedinjenju i oslobađanju teritorija na kojima žive Srbi, uključujući i susjedne balkanske zemlje koje su još pod turskom vlašću. Susjedni zemlje *Načertanije* vide kao srpski imperijalistički program.

Šta je svrha ovoga teksta? Pronađi historijske argumente koje autor koristi kako bi potkrijepio svoje ideje i uvjerenja.

I-14. Nacionalni zahtjevi u revolucijama 1848.

A. Slovenački zahtjevi

1. Da se svi Slovenci okupe u jednu naciju i naprave vlastitu skupštinu [...]
2. Da na slovenačkoj teritoriji slovenački jezik bude ono što je njemački na njemačkoj a italijanski na italijanskoj teritoriji [...]
3. Da se omogući uvođenje slovenačkog jezika u svaku instituciju na slovenačkoj teritoriji kada i ako mi to želimo [...]
4. Da svaki službenik zaposlen na slovenačkoj teritoriji potpuno vlada slovenačkim jezikom [...]

Prunk, str. 56.

B. Zahtijevanja naroda, usvojeno na velikoj narodnoj skupštini u Zagrebu

Budući da se u izvanrednom položaju nalazimo i za povratjenje zakonitog stanja potrebno je da imademo zakonitu verhovnu glavu: zato izabramo jednodušno za bana trojedne kraljevine barona Josipa Jelačića Bužimskog, muža svega naroda povjerenje imajućega, kojemu banu ima se predati i zapovjed nad vojskom granice i pravo raspisivanja sabora.

Da se naš državni sabor sazove najkasnije do 1. svibnja ove godine u glavni grad Zagreb.

Krepko i novo sjedinjenje u svakom smislu naše po zakonu i dogodovštini k nama pripadajuće kraljevine Dalmacije s kraljevinom hrvatskom i slavonskom, kao također naše vojničke granice.

Vlastiti nezavisni, našem saboru odgovorni ministrium kojega članovi imaju biti ljudi narodu povoljni i od noviega duha napretka i slobode.

Uvedenje narodnog jezika u unutarnje i izvanjsko upravljanje kraljevina naših i zajedno sve više i manje učionice. Utemeljenje sveučilišta u Zagrebu.

Slobodu štampe, vére, učenja i govora.

Tako na prvom dođućem kako i na svih budućih državnih sabora naših zastupanje (representaciju) naroda na temelju jednakosti bez razlike stališa.

Jednakost nošenja tereta ili plaćanja štibre i daće sviuh bez razlike stališa. Podignutje narodne banke.

Ukinuće celibata i uvedenje narodnog jezika u crkvu polag starinskoga hrvatskoga prava i običaja.

Horvat, tom I, str. 107- 108.

C. Nacionalna peticija koju je prihvatila rumunska narodna skupština u Blažu, Transilvanija

1. Rumunska nacija, utemeljena na principima slobode, jednakosti i bratstva, zahtijeva da bude nacionalno nezavisna u političkoj sferi kako bi mogla ostvariti svoja prava kao rumunska nacija, da srazmjerno broju svojih pripadnika ima i predstavnike u Dijetu⁷, da ima svoje zvaničnike u svim organima državne uprave, pravosuđa i vojske u istoj srazmjeri i da može koristiti svoj jezik u svim poslovima koji je se tiču, uključujući i pravosuđe i javnu upravu. Rumunska nacija zahtijeva [pravo da saziva] godišnju općenacionalnu skupštinu. [...]
3. Rumunska nacija, postavši svjesna prava pojedinaca, zahtijeva momentalno ukidanje kmetskog sistema, bez obaveze kmetova da plate bilo kakvu nadoknadu [...]
7. Rumunska nacija zahtijeva slobodu govora, pisanja i objavljivanja bez cenzure [...]
8. Rumunska nacija zahtijeva jemstvo slobode pojedinca; niko ne smije biti uhapšen iz političkih razloga. Osim toga, zahtijeva slobodu okupljanja: nikome se ne smije nauditi zbog okupljanja i rasprave koja mirno vodi do sporazuma [...]
10. Rumunska nacija zahtijeva naoružavanje naroda, ili nacionalnu gardu koja će biti garant i vanjske i unutrašnje sigurnosti zemlje. U rumunskoj miliciji treba da budu Rumuni.
13. Rumunska nacija zahtijeva otvaranje rumunskih škola u svim selima i gradovima, otvaranje rumunskih gimnazija, vojnih i tehničkih instituta, bogoslovija, kao i rumunskog univerziteta koji će država finansirati od poreza koji se ubira od naroda, kao i potpunu slobodu u izboru direktora i profesora i sistematizaciji nastavnih planova [...]
14. Rumunska nacija zahtijeva da se ukinu privilegije i da teret javnih troškova padne na sve, u zavisnosti od imanja i bogatstva pojedinca.
15. Rumunska nacija zahtijeva da novi ustav Transilvanije donese ustavotvorna skupština [...]; taj ustav mora biti zasnovan na principima pravde, jednakosti i bratstva, kojih se moraju držati i novi građanski, krivični i trgovinski zakoni.

Murgescu, str. 191 - 192.

⁷Narodna skupština Transilvanije

STVARANJE NACIONALNIH DRŽAVA

Godine 1848. revolucije su izbile u više evropskih zemalja, uključujući i Habzburško carstvo i rumunske pokrajine, ali ne i u Srbiji, Grčkoj i Osmanskom carstvu. U Habzburškom carstvu, poslije brze smjene apsolutističkog režima sa Meternihom na čelu, svaka nacija pokušala je definirati i nametnuti vlastite interese; od marta do maja 1848. godine održano je nekoliko nacionalnih skupština na kojima su usvojeni nacionalni politički programi. Ipak, borba za politička prava i ustavnu vladavinu ubrzo je pala u sjenu nacionalnih sukoba koji su unijeli razdor među revolucionare i omogućili da Habzburgovci, uz pomoć Rusije, revoluciju uguše 1849. godine.

Koji su glavni zahtjevi Slovenaca, Hrvata i Rumuna? Kako objašnjavaš činjenicu da su mnogi zahtjevi međusobno slični? Izdvoj zahtjeve koji su u tvojoj zemlji danas ispunjeni. Koji su to zahtjevi i zašto su ispunjeni?

I-15. Mitropolit Petar II Petrović Njegoš podržava jugoslovenstvo (Cetinje, 12. mart 1850)

Počitajemi gospodine Fr. Miklošiću, ne znam je li Vaš list još počeo izlaziti. Ako je počeo ili kad počne, ja ću se željno na njem prenumerirati, a tako isto i g-n će Milaković Vam posiliti pođekoji prilog za njem. Vi ste na mjesto te možete veliku polzu prinijeti silnome no kukavome i slijepome jugoslavenstvu. Zbogom, dragi Miklošiću, budi mi zdrav i veseo za diku svoga roda. To ti želi tvoj počitatelj i sluga
P. P. Njegoš

P. P. Njegoš, *Izabrana pisma*,
Obod, Cetinje, Prosveta, Beograd 1984, str.147.

Za vrijeme ustanka 1848. razvio se jak pokret za ujedinjenje i nezavisnost južnih Slovena. Mitropolit Petar II Petrović (1813–1851) podržavao je ideju jugoslovenstva, smatrajući da je to opcija za oslobođenje od stranih sila, kao i za političku i kulturnu emancipaciju Južnih Slovena. Njegoš je želio da pomogne Srbima i Hrvatima u borbi protiv Ugara, koje je smatrao najvećim neprijateljem obiju nacija. U junu 1849. Njegoš je ponudio ruskom generalu Orlovu odred od 4000–5000 Crnogoraca da se bore u Ugarskoj. Njegoš je krenuo da razmjenjuje pisma s njegovim prijateljem Francom Miklošićem, slovenskim lingvistom (1813–1891). Miklošić je imao doktorat iz prava i slavenskih studija; bio je profesor na bečkom univerzitetu, kustos Kraljevske biblioteke u Beču i nasljednik Jerneja Kopitara na mjestu cenzora u biblioteci.

I-16. Nezadovoljstvo bosanskih kršćana pod turskom vlašću, iz pera franjevačkog fratra Frane Jukića (1850.)

Ako se u Bosni hrišćanin sudi s Turčinom, to ne može biti pravedno suđenje, a naročito ukoliko je Turčin već sijede brade, jer svjedočenje kršćanina ništa ne znači. Sudija uvek kaže: Slušaj ti, Vlaše, jedan Turčin zna više od hiljadu Vlaha! Ovo je turska zemlja i vi ste njeni podanici, ovdje se ne čuju crkvena zvona, već se propovijeda turska vjera“, itd. Takve su i presude carskog suda. Danas hrišćanin ne može dobiti nikakvo namještenje u državnoj službi jer je to samo za Turke. Ako hrišćani u Bosni hoće da podignu neku novu crkvu, ili da obnove staru, neće to moći i jadni ljudi će morati da se okupljaju pod vedrim nebom i da golih glava izgovaraju molitve!

Jukić, str. 307 - 308.

Koje elemente nezadovoljstva autor naglašava? Misliš li da je pristrasan? Ako jeste, da li ovaj odlomak možemo posmatrati kao historijsko svjedočanstvo? Do koje mjere?

I-17. Osmanski carski dekret kojim se proglašava jednakost među podanicima bez obzira na vjeru (1856.)

Neka bude kako je ovdje određeno.

Veliki Veziru, Mehmed Amin Ali-pašo, koji si odlikovan carskim ordenom Međidije prvog reda i ordenom za lične zasluge, neka te Bog učini velikim i uveća tvoju moć!...

Želja mi je da obnovim i proširim novouvedene mjere [...] uz ljubaznu i prijateljsku pomoć velikih sila, naših plemenitih saveznika

[...] Jemstva koja smo dali Hatišerifom od Gilhane, i u skladu sa tanzimatom

[...], danas su potvrđena i ojačana, i primijenit ćemo djelotvorne postupke da bi ona imala puni i stvarni učinak. Sve privilegije i jemstva nepovredivosti duhovnog života koje su moji preci dali *ab antiquo*, i nekih kasnijih vremena, svim kršćanskim zajednicama i drugim nemuslimanskim grupama koje su pod našom zaštitom stvorene u Carstvu, bit će potvrđene i zadržane. Sve kršćanske i druge nemuslimanske zajednice su obavezne da u roku koji će se odrediti, a zajedno sa komisijom koju će sačinjavati njeni pripadnici, uz moje odobrenje i pod nadzorom Visoke porte, ispituju koje privilegije i imunitete oni zapravo uživaju, i da to onda razmotre i Porti podnesu zahtjev za reforme koje su potrebne s obzirom na napredak civilizacije i novo doba. Vlast koju je kršćanskim patrijarhima i episkopima dao sultan Mahmud II. i njegovi nasljednici treba uskladiti sa novim položajem koje te zajednice sada imaju zahvaljujući našim velikodušnim i dobročiniteljskim namjerama [...] Pravila po kojima se patrijarh imenuje doživotno bit će promijenjena i vršit će se upravo onako kako to odredi odgovarajući ferman. Crkvene takse, kakve god vrste i prirode bile, bit će ukinute i zamijenjene unaprijed utvrđenim prihodom za patrijarha i velikodostojnike.

[...] U gradovima, varošima i selima u kojima su svi stanovnici jedne vjere neće se postavljati nikakve prepreke za ponovno podizanje, prema prvobitnim planovima, građevina koje su namijenjene bogoslužju, zatim škola, bolnica i grobalja...

Svako nazivanje pogrdnim imenima ili prozivanje koje za cilj ima da bilo koju grupu podanika Carstva proglašuje manje vrijednom od neke druge, i to zbog vjere, jezika ili rase, zauvijek će biti izbrisano iz upravnih protokola. Donijet će se zakon protiv upotrebe uvredljivih riječi, i među privatnim svijetom i od strane vlasti. Pošto se sve vjere mogu slobodno ispovijedati, nijedan podanik neće biti onemogućavan u službenju svojoj vjeri [...] Niko neće biti primoravan promijeniti vjeru [...] i [...] svi podanici Carstva, bez obzira na naciju kojoj pripadaju, i bez ikakve razlike, bit će primani u državne civilne i vojne škole... Štaviše, svaka zajednica ima pravo otvarati javne škole za nauku, umjetnost i zanate [...]

Svi krivični, trgovinski i prekršajni postupci koji se vode između muslimanskih i kršćanskih ili drugih nemuslimanskih podanika, ili između kršćana i drugih nemuslimana koji pripadaju nekoj drugoj grupi, vodit će se na mješovitim sudovima. Suđenja na tim sudovima bit će javna: suprotstavljene strane će se suočiti i dovesti svoje svjedoke čije će se svjedočenje prihvatiti jednako ukoliko se zakunu prema vjerskim zakonima svoje zajednice. [...]

Porezi će se razrezivati isto za sve podanike Carstva, bez obzira na to kom staležu i vjeri pripadaju. Za nadoknadu štete u slučaju nepoštenog prikupljanja poreza, a naročito desetka, koristit će se najbrža i najenergичnija sredstva. Sistem direktnog prikupljanja poreza će postepeno, i što je brže moguće, što se tiče svih državnih prihoda biti zamijenjen porezom prema zemljišnim planovima.

Vucinich, str. 161 - 163.

Šta je bio cilj turskih vlasti kada su izdale ovaj dekret? Uporedi konkretne mjere ovoga dekreta s primjedbama koje su iznesene u prethodnom dokumentu (I-14). Misliš li da je dekret uspio da ojača lojalnost nemuslimanskih naroda osmanskoj državi?

I-18. Neka mišljenja o planu za osnivanje dvojne bugarsko-turske države (1867.)

A. Predstavka Centralnog tajnog bugarskog komiteta sultanu Abdulazizu⁸

⁸Sultan od 1861. do 1876. Godine

STVARANJE NACIONALNIH DRŽAVA

Dopis,
Njegovom Visočanstvu sultanu Abdulazizhanu, našem
uzvišenom gospodaru i ocu,
Od Centralnog tajnog bugarskog komiteta
Vaše Visočanstvo!
Sudbina pojedinca i svake nacije je u rukama
svemoćnog Boga koji upravlja svijetom.
Prije četiri stoljeća sudbina je nas, Bugare, i našu
dragu otadžbinu stavila pod vlast slavnih osvajača koji
su u Evropi stvorili Osmansko carstvo [...]
Od Vas molimo ljubaznu dozvolu da Vam iznesemo
razloge zbog kojih bugarski narod od Vas ponizno
traži da se objavi njegova nezavisnost.
Politička nezavisnost
Član 1. Da se formira narodna, na ustavu zasnovana
vlast.
Član 2. Da se Bugarska, i sva područja naseljena
Bugarima, proglaše za nezavisne i nazovu
Bugarskim carstvom.
Član 3. Da Bugarsko carstvo bude politički vezano za
Osmansko carstvo i da njime vlada car imperator,
Njegovo Visočanstvo sultan Abdulaziz i njegovi
nasljednici, koji će tituli „osmanski sultan“ dodati i
„bugarski car“. [...]
Član 6. Da carev namjesnik bude drugi poslije
Njegovog Visočanstva kao vladara države, poslije
vlade i izvršne vlasti, vrhovnog komandanta bugarske
vojske i vrhovnog sudije.
Član 7. Da carev namjesnik vlada uz pomoć Vijeća
sastavljenog samo od Bugara koje bira
Narodna skupština. Članovi tog Vijeća treba među
sobom da podijele vlast tako da svaki ima svoj resor.
Oni imaju pravo da predlažu zakone i prave nacрте
državnog budžeta koje će, pošto ih prihvati Narodna
skupština, biti podnošeni carevom namjesniku na
usvajanje. Svi oni zajedno odgovaraju za svoja djela,
tako da nijedna odluka carevog namjesnika neće
stupiti na snagu ukoliko je ne potpišu članovi Vijeća.
[...]
Član 9. Zvanična vjeroispovijest u zemlji je
pravoslavlje.
Član 10. Da se pravda sprovodi u skladu s posebnim
bugarskim zakonima koje će donijeti Narodna
skupština. [...]
Član 11. Da Bugarsko carstvo ima svoju vojsku,
organizovanu po novom sistemu i
prema posebnom zakonu. [...]

Član 13. Da bugarski jezik bude zvanični jezik.
Član 14. Da budu osigurana sva građanska i politička
prava, naprimjer: sloboda štampe, pravo na slobodan
govor, pravo na održavanje javnih skupova i rasprava
o političkim i društvenim pitanjima itd.,
a da bude osigurana i lična sloboda, pravo da svako
bude gospodar u svome domu, i vjerska tolerancija.

Христоматия, str. 400 - 409.

Nekoliko tekstova dokazuju napore kojima se želi
zasnovati nacionalna država. Međutim, nacionalna
država nije jedini predviđeni oblik političke
organizacije – zbog specifičnih političkih okolnosti
izneseni su i drukčiji prijedlozi, koji su zapravo bili
alternativa nacionalnoj državi.

Analiziraj način na koji bi Bugarska trebalo da bude
organizovana u okviru dvojne tursko-bugarske
države. Kakav bi bio odnos prema osmanskoj državi?
Pokušaj razumjeti zašto članovi Tajnog komiteta
iznose ovakav, a ne nekakav drukčiji prijedlog.
Da li znaš za neku dvojnu državu u Evropi?

B. Reakcija Fuad-paše⁹, prema memoarima Hriste Stambolskog

Posjeta Fuad-paši. – Istog tog dana, 2.aprila 1867.,
drugog dana Bajrama, Hristo je otišao Fuad-paši,
danas ministru vanjskih poslova, pod izgovorom da
želi da mu čestita praznike i predstavi se... Tokom
razgovora ministar je govorio o dopisu i rekao da se
vlada 'a fait sourde oreille' [pravi gluha] i niko od
ministara to nije ni spomenuo. „Ako su Bugari to zaista
napisali“, dodao je Fuad-paša, „onda su vrlo sebični; da
u Osmanskom carstvu žive samo Turci i Bugari, to bi
onda bila druga stvar, ali tu su i Grci, Ermeni, Albanci,
Kurdi, Arapi i mnoge druge nacije i svaka od tih nacija
treba da ima ista politička i nacionalna prava i
privilegije... Ne mogu samo Turci, Grci ili Bugari, kako
što se kaže u predstavci, da podržavaju tursku državu,
već to moraju činiti svi ravnopravno; ali sve te nacije
moraju imati i razumne razloge da to čine. Zato vam
kažem“, zaključio je ministar, „sastavljači ove
predstavke su sebični i nezreli.“

Stambolski, str. 292 -293.

⁹Fuad-paša (1817.-1869.), jedna od vodećih ličnosti tanzimata, u pet navrata ministar vanjskih poslova i dva puta veliki vezir.

Dr. Hristo T. Stambolski (1843., Kazanlik – 1932., Sofija), ljekar i javna ličnost. Profesor anatomije na Carskoj medicinskoj školi u Istanbulu, jedan od organizatora zdravstvene zaštite u Bugarskoj nakon 1878. godine. Bio je aktivan u pokretu za stvaranje zasebne bugarske crkve koja će biti nezavisna od grčke patrijaršije.

Prokomentiraj stav Fuad-paše. Iz kojih razloga on kritizira predstavku? Misliš li da je to bio i zvanični stav Osmanskog carstva?

Organizujte raspravu:

Podijelite se u dvije grupe – jedna neka pronade razloge kojima bi se mogao braniti prijedlog za stvaranje dvojne tursko-bugarske države, a druga neka razmotri stanovište koje zastupa Fuad-paša. Uzimajući u obzir specifične historijske uvjete, možete pokušati raspravljati o sličnom prijedlogu koji se tiče etničke grupe s kojom se vi identifikirate.

I-19. Projekat ujedinjenja Bugara i Srba u južnoslovensko carstvo pod vlašću srpskog kneza Mihaila Obrenovića (1867.)

Protokol

Pošto u današnjim okolnostima narodi pod Turcima moraju krenuti u oslobodilačku borbu, mi, Bugari koji živimo u Bugarskoj, Trakiji i Makedoniji, okupili smo se da razmislimo i nađemo način da oslobodimo voljenu otadžbinu kako bismo se pridružili porodici slobodnih zemalja i svijetu pokazali da postojimo. Da bismo uspjeli u tako važnom poduhvatu, moramo odabrati neki od susjednih naroda s kojim bismo mogli doći do slobode na obostranu korist i nismo mogli odabrati drugi narod do Srbe, s kojima smo povezani nacionalno, po vjeri i geografskom položaju. Srbi i Bugari treba da se bratski ujedine u Južnoslovensko Kraljevstvo.

Južnoslovensko Kraljevstvo će se sastojati od srpskog i bugarskog kraljevstva (bugarsko obuhvata Bugarsku, Trakiju i Makedoniju).

Na čelu novoformirane vlade bit će sadašnji srpski knez Mihailo Obrenović, s nasljednim pravom.

To kraljevstvo treba da ima jednu zastavu, i na njoj treba da budu simboli oba naroda.

Isto važi i za novac.

Obje zemlje zadržat će svoj jezik kao zvanični, a zvaničnici će biti iz odgovarajućeg naroda i govoriti tim jezikom.

Mi ćemo prihvatiti današnje srpske zakone i prevesti ih na bugarski. Sve regulative Južnoslovenskog Kraljevstva bit će, bez izuzetka, objavljene na oba jezika, to jest i na srpskom i na bugarskom.

Dokumenti, 1, str. 434 - 435.

Šta misliš, zašto su Bugari odabrali uniju sa Srbijom, a nisu tražili vlastitu nacionalnu državu? Kako su planirali da sačuvaju svoj nacionalni identitet?

I-20. Ruski izvještaj o planovima za zajedničku rumunsko-bugarsku državu (1867.)

U pismu br. 1 od 15. aprila imao sam čast da obavijestim Vašu ekscelenciju da su u takozvanom Tajnom bugarskom komitetu uglavnom mladi ljudi, da je on osnovan sa ciljem da pomogne stvaranju pozitivnog narodnog raspoloženja prema Bugarima u Evropi i da istovremeno podstakne Bugare na pobunu protiv turskog jarma. Podaci koje sam prikupio ukazuju da je Komitet osnovan dogovorom rumunske stranke Crvenih (liberala) i nekih Bugara. Osim toga, prema tom dogovoru, Rumuni su se obavezali da Bugarima pomognu da se oslobode turske vlasti i proglase Bugarsku za zemlju nezavisnu od sultana. Nema sumnje da su Rumuni, dogovarajući se sa Bugarima, u potaji željeli da ponovo stvore vlaško-bugarsku državu, što bi njima išlo u prilog, koristeći to što će bugarski ustanak stvoriti probleme turskim vlastima. Oni bi onda mogli da proglase nezavisnu Rumuniju, a što se tiče Bugara – njih će ostaviti da se sami snađu. Ali zato su i Bugari imali na umu samo korist koju bi mogli da izvuku od svojih sunarodnika s one strane Dunava [...]

Dokumenti, 1, str. 436.

STVARANJE NACIONALNIH DRŽAVA

Koji su pravi ciljevi Bugara i Rumuna, prema tvrdnjama ruskog diplomate?

Uporedi tekstove I -16, I -17 i I-18. Šta misliš, koji bi projekat bio najbolji za Bugare?

Uporedi tekstove I-12, I-16, I-17, I-18 i I-38. Koji su politički modeli u njima predloženi?

I-21. O odnosu političke slobode i nacije u XIX. stoljeću – urednički komentar Ljubena Karavelova u listu Svoboda (novembar 1869.)

Kao što je suhozemnim životinjama potreban zrak a ribama voda, tako je čovjeku najpotrebnija i najpreča sloboda. Bez slobode, čovjek ne može biti čovjek, već samo pola čovjeka; bez slobode, čovjek ne može biti ono što je priroda od njega načinila, pa dakle ne može biti ni sretan.

Sve što je potrebno pojedincu, potrebno je i čitavoj naciji. Jedino nacija koja ima svoj historijski život, i unutrašnju i vanjsku slobodu, to jest ona koja je politički i intelektualno nezavisna, može da živi i da prosperira..

➤ **Sl. 1. Slovenija: Tabori (1869.)**

Sl.

Svaka nacija koja nema političku slobodu uvijek je, čak i kad ima najliberalniju vladu, izložena neprimjetnom uticaju centralizma i vladajuće nacije, i rijetko kada taj uticaj pozitivno djeluje na porobljenu naciju.

Karavelov, str. 165.

Ljuben Karavelov (1834./1835.-1879.), pisac, novinar, organizator i ideolog bugarskog nacionalnog oslobodilačkog pokreta. Osnovao je najveću bugarsku revolucionarnu organizaciju i bio urednik njenih novina. Smatra se jednim od utemeljivača nove bugarske književnosti.

Analiziraj tvrdnju da je „sve što je potrebno pojedincu, potrebno je i čitavoj naciji“. Uporedi ovaj tekst sa tekstom III-1 koji je napisao Dimitrije Bolintineanu. Šta ovi autori žele da nam saopće? Šta misliš, zašto oni ističu ideju nacije?

Liberalno orijentirani Slovenci slijedili su primjer Čeha i organizovali „tabore“, sastanke na otvorenom, u znak podrške programu za ujedinjenu Sloveniju. Tokom dvije godine, sve dok Beč nije zabranio te javne forume, Slovenci su se okupljali na raznim mjestima, slušali govornike i donosili odluke o nacionalnim pitanjima.

Šta je svrha čitave ove slike?
Kakav je smisao fotografije u centru?
Kakva je veza između pejzaža i nacionalnih vrijednosti?

Slovenska, str. 232.

I-22. Ferman kojim je osnovana Bugarska egzarhija (1870.)

Svi naši poslušni podanici i građani našeg Carstva uživaju punu i stalnu slobodu vjeroispovijesti i sva druga prava, žive u uzajamnom skladu i prijateljstvu, kao što i treba da bude sa sugrađanima i u obrazovanom narodu... Ipak, na našu veliku žalost, vidjeli smo neslogu i nesporazume do kojih je, uprkos našoj dobroj volji, došlo između bugarskih kršćana i grčke patrijaršije...

1. Osniva se „Bugarska egzarhija“, teritorija sa zasebnom vjerskom vlašću. Ona će obuhvatiti dolje navedene episkopije i eparhije i neka druga mjesta. Egzarhija će imati pravo da se bavi svim crkvenim pitanjima u toj vjeroispovijesti.
2. Najviši čin među svećenicima nosit će zvanje „egzarh“ i bit će kanonski predsjedavajući bugarskog Svetog sinoda, čije će sjedište uvijek biti tamo gdje je on. [...]
3. Prema crkvenim kanonima, taj egzarh, postavljen našim beratom (ukazom), mora u liturgiji spomenuti ime carigradskog patrijarha. Prije nego što se odabere osoba podobna da postane egzarh prema crkvenim kanonima, treba tražiti mišljenje i pristanak moje vlade. [...]

[...]
Ukoliko svi, ili barem dvije trećine kršćana koji žive van spomenutih mjesta, žele preći u nadležnost te egzarhije, i ako se to dokaže, njima će biti dopušteno da to učine.

Hristomatija, str. 268.-271.

Bugarska egzarhija bila je zasebna organizacija u okviru pravoslavne crkve, osnovana februara 1870. godine turskim fermanom (sultanovim ukazom). Postojala je sve do 1953., kada je uzdignuta na stepen patrijaršije.

Šta misliš, zašto su turske vlasti prihvatile stvaranje autonomne Bugarske egzarhije? Iz kog su razloga, prema tvome mišljenju, pravoslavni Bugari željeli imati svoju autonomnu crkvenu organizaciju, odvojenu od Carigradske patrijaršije?

I-23. Rezultati ispitivanja o pripadnosti crkvi u Skopskoj i Ohridskoj episkopiji (1874.)

Poslije ispitivanja povodom postavljanja bugarskih episkopa u Skopsku i Ohridsku eparhiju prema tački 10. fermana o osnivanju Bugarske egzarhije, utvrđeno je da od 8.698 kršćanskih porodica u Skopskoj eparhiji samo 567 želi ostati u okviru grčke patrijaršije, a preostalo 8.131 domaćinstvo opredijelilo se za Bugarsku egzarhiju.

Prema podacima od 21. muharema 1291. (27.februara 1874) iz Solunskog vilajeta, rezultati ispitivanja u gradu Ohridu i okolnom području pokazuju da je samo 139 muškaraca reklo da bi ostalo u grčkoj patrijaršiji, a 9.387 se izjasnilo za prelazak pod nadležnost Bugarske egzarhije.

Hristomatija, str. 280.

Kako komentiraš rezultate ispitivanja? Koji su nam još podaci potrebni da bismo bolje razumjeli te rezultate? Da li je u XIX. stoljeću bilo neobično da se samo muškarci izjašnjavaju? Da li je pravično to što je u Skopskoj eparhiji čitavo domaćinstvo imalo samo jedan glas?

I-24. Hristo Botev: Zašto Bugari treba da se bore za nacionalno oslobođenje (1875.)

Historija našeg naroda je tužna i mračna, a njegova sadašnja situacija teška i mučna. Drugim riječima, Bugari su robovi Turaka, robovi samih sebe, robovi oruđa kojim rade, pa čak i vlastitog obrazovanja i kulture. Ako pogledate kako rade, vidjet ćete da rade kao tegleća marva, samo jedan pogled na njihove neprirodne patnje, i njihova lica, i odmah ćete se uvjeriti da zaista „rade kao konji, skupljaju kao pčele i žive kao svinje“.

Istina je da su mnogi stranci pisali, i da još uvijek pišu mnogo o našoj vrednoći, našoj nadarenosti i kulturnom napretku. No, gotovo svaki od tih spisatelja je dokazao, ili matematički dokazuje da mi, kako bismo razvili svoje još neiskorištene sposobnosti i postali „Prusi juga“ ili „Englezi istoka“, moramo zbaciti barbarski turski jaram, osloboditi se tog neljudskog ropstva koje sputava sve naše moći, i izgraditi bosforski bulevar slobodne južnoslovenske konfederacije.

Botev, str. 85 - 86.

STVARANJE NACIONALNIH DRŽAVA

Hristo Botev (1847.-1876.), nacionalni heroj, pjesnik, novinar i revolucionar. Živio i radio uglavnom u Rumuniji. Bio vođa bugarskog nacionalnog oslobodilačkog pokreta 1874.-1875. Maja 1876. godine prešao Dunav s malobrojnim odredom ustanika i poginuo u sukobu s turskom vojskom. Napisao je samo dvadeset pjesama, ali to je bilo dovoljno da postane klasik bugarske književnosti.

Šta je cilj ovoga teksta? Kako je pisac pokušao naglasiti ponos Bugara? Šta misliš, zašto pisac insistira na ideji da bi Bugari mogli biti „Prusi juga“, odnosno „Englezi istoka“? Na koga se u tvojoj zemlji najčešće misli kad se kaže "Evropljanin"?

I-25. Politički program Centralnog bugarskog dobrotvornog društva (Bukurešt, novembar 1876.)

Da bi došlo do mira na istoku, da bi se zaustavilo neprestano nasilje Turaka koji ne poštuju nikakvo ljudsko pravo, i da bi se ispunile pravične želje bugarskog naroda, Evropa mora pomoći u provođenju sljedećeg programa:

1. Treba ponovo uspostaviti bugarsku državu koja obuhvata Bugarsku, Makedoniju i Trakiju i u kojoj Bugari preovlađuju.
2. Bugarska država treba imati nezavisnu vladu i ustav koji će donijeti zakonodavno tijelo, izabrano od strane naroda.
3. Sve oblasti života treba urediti posebnim zakonima koji će biti u skladu s ustavom i potrebama naroda.
4. Sve manjine koje žive među Bugarima treba da imaju ista politička i građanska prava.
5. U bugarskoj državi treba vladati potpuna sloboda savjesti.
6. Svi građani moraju biti obavezni služiti vojsku i pohađati osnovno obrazovanje.

Hristomatia, str. 609.

Pošto je u Bugarskoj augusta 1876. ugušen Aprilski ustanak, bugarske izbjeglice u Rumuniji osnovale su Centralno bugarsko dobrotvorno društvo, političku organizaciju čiji se glavni politički zahtjev tiče nacionalnog oslobođenja Bugara.

Kako objašnjavaš izraze koji su ovdje upotrijebljeni protiv Turaka i Osmanskog carstva? Misliš li da oni imaju neke veze s tim što su Turci ugušili Aprilski ustanak 1876. godine, ili su to jednostavno uopćeniji retorički argumenti? Kako su autori ovoga teksta planirali stvoriti bugarsku državu? Kako su oni zamislili organizaciju te nove države?

I-26. Albanska pjesma napisana u vrijeme Berlinskog kongresa (1878.)

Molim vas, oprezni budite
S Albanijom,
Nemojte je poderati
Kao da je siročče,
Jer nismo mi ni Grci, ni Bugari,
Pa ni Crnogorci
Mi smo samo Albanci
I želimo jedino slobodu...

Brahimi, str. 62.

Kao ni druge balkanske nacije, tako ni Albanci nisu imali svog predstavnika na Berlinskom kongresu, ali i albanske vođe su pokušavale da definiraju nacionalne ciljeve i pridobiju javno mnjenje za te ciljeve.

Kakva je svrha ove pjesme? Šta pjesnik želi reći time što nabroja nazive naroda koji žive na području gdje i on?

I-27. Berlinski mirovni ugovor (1878.)

Ugovor između V. Britanije, Austro-Ugarske, Francuske, Njemačke, Italije, Rusije i Turske. Berlin, 13. jula 1878. godine

Član I - Bugarska se konstituira kao autonomna i zavisna kneževina pod vrhovnom vlašću njegovog carskog veličanstva Sultana. Kneževina će imati kršćansku vladu i nacionalnu miliciju.

Član XXIII - Visoka porta preuzima obavezu da na ostrvu Krit dosljedno primjenjuje Organski zakon iz 1868. godine uz modifikacije koje se mogu smatrati pravičnim. Slični zakoni prilagođeni lokalnim potrebama, osim u pogledu oslobođenja od plaćanja poreza koje je priznato Kritu, uveće se i u drugim dijelovima Turske u njenom evropskom dijelu, za koje ovim ugovorom nije predviđena posebna organizacija. Visoka porta će uputiti posebne komisije, u kojima će u znatnoj mjeri biti zastupljen domaći element, koje će razraditi detalje novih zakona u svakoj pojedinoj provinciji. Planovi organizacije koji proisteknu iz ovih aktivnosti podnijet će se Visokoj porti na razmatranje koja će se, prije proglašavanja akata na osnovu kojih će oni stupiti na snagu, konsultirati s Evropskom komisijom ustanovljenom za Istočnu Rumeliju.

Član XXV - Provinciju Bosne i Hercegovine zaposjest će i njima upravljati Austro-Ugarska. Budući da vlada Austro-Ugarske ne želi preuzeti upravljanje u Novopazarskom sandžaku, koji se prostire između Srbije i Crne Gore u pravcu jugoistoka na drugoj strani Mitrovice, osmanska administracija će tamo i dalje obavljati svoje funkcije. Međutim, da bi se osiguralo održavanje novoga političkog stanja, kao i sloboda i sigurnost komunikacija, Austro-Ugarska zadržava pravo da u cijelom ovom dijelu nekadašnjeg vilajeta Bosne drži svoje garnizone i da koristi vojne i trgovačke puteve. S tim ciljem, vlade Austro-Ugarske i Turske zadržavaju za sebe pravo da se dogovore o detaljima.

Član XXVI - Visoka porta, kao i sve one Visoke strane ugovornice koje to do sada nisu učinile, priznaju nezavisnost Crne Gore.

Član XXXIV - Visoke strane ugovornice priznaju nezavisnost Kneževine Srbije, u zavisnosti od uvjeta izloženih u sljedećem članu.

Član XXXIV - Visoke strane ugovornice priznaju nezavisnost Kneževine Srbije, u zavisnosti od uvjeta izloženih u sljedećem članu.

Član XXXV - Ni za jedno lice u Srbiji razlika u vjerskoj opredijeljenosti ili konfesiji ne smije biti povod za isključenost ili nemogućnost u pogledu uživanja građanskih ili političkih prava, rada u javnim službama, obavljanja javnih funkcija i ukazivanja počasti, kao ni u pogledu obavljanja pojedinih profesija i djelatnosti, u bilo kom mjestu. Sloboda i javno praktikovanje svih oblika ispovijedanja vjere osigurat će se svim domaćim licima u Srbiji, kao i strancima, i neće biti nikakvih prepreka u pogledu hijerarhijske organizacije pojedinih zajednica niti u pogledu njihovih odnosa s njihovim duhovnim poglavarima.

Član XLIII - Visoke strane ugovornice priznaju nezavisnost Rumunije, pod uvjetima izloženim u sljedećim članovima.

Član XLIV - Ni za jedno lice u Rumuniji razlika u vjerskoj opredijeljenosti ili konfesiji ne smije biti povod za isključenost ili nemogućnost u pogledu uživanja građanskih ili političkih prava, rada u javnim službama, obavljanja javnih funkcija i ukazivanja počasti, kao ni u pogledu obavljanja pojedinih profesija i djelatnosti, u bilo kom mjestu. Sloboda i javno praktikovanje svih oblika ispovijedanja vjere osigurat će se svim domaćim licima u Rumuniji, kao i strancima, i neće biti nikakvih prepreka u pogledu hijerarhijske organizacije različitih zajednica niti u pogledu njihovih odnosa s njihovim vjerskim poglavarima. Podanici i državljani svih Sila, trgovci i druga lica, bit će u Rumuniji ravnopravno tretirani bez obzira na vjeru, na temelju potpune jednakosti.

Član XLV - Kneževina Rumunija vraća njegovom veličanstvu ruskom Caru onaj dio teritorije Besarabije koji je odvojen od Rusije Pariskim ugovorom iz 1856. godine, koji je na zapadu ograničen srednjim tokom rijeke Prut a na jugu srednjim tokom rukavca Kilija i ušćem Stari Stambol (današnja država Moldavija).

Član LVIII - Visoka porta ustupa Ruskoj carevini teritorije Ardahan, Kars i Batum (današnje Armenija i Gruzija, s malim dijelom sjeveroistočne Turske) u Aziji, zajedno s lukom ove posljednje spomenute teritorije.

Član LIX - Njegovo veličanstvo Car Rusije izjavljuje svoju namjeru da Batum bude slobodna luka, uglavnom trgovačka.

STVARANJE NACIONALNIH DRŽAVA

Član LXII - Budući da je Visoka porta izrazila namjeru održavati načelo vjerske slobode, kao i da mu da najšire tumačenje, Strane ugovornice primaju k znanju ovu spontanu izjavu. Vjerska razlika ne smije ni u kojem dijelu Osmanskog carstva biti povod za isključenost ili nemogućnost bilo kojeg lica u pogledu uživanja građanskih ili političkih prava, rada u javnim službama, obavljanja javnih funkcija i ukazivanja počasti, ili obavljanja pojedinih profesija i djelatnosti, u bilo kom mjestu. Sloboda i javno praktikovanje svih oblika vjere osigurat će se svima i neće biti nikakvih prepreka u pogledu hijerarhijske organizacije pojedinih zajednica niti u pogledu njihovih odnosa s njihovim duhovnim poglavarima. Duhovna lica, hodočasnici, kao i monasi svih nacionalnosti koji putuju u evropski dio Turske, ili u njen azijski dio, uživat će ista prava, povlastice, kao i privilegije. Gore spomenutim licima i njihovim vjerskim, dobrotvornim i drugim ustanovama u svetim mjestima i drugdje priznaje se pravo na službenu zaštitu od strane diplomatskih ili konzularnih agenata Sila u Turskoj. Izričito se zadržavaju prava koja ima Francuska, i u potpunosti se podrazumijeva da se ne mogu vršiti nikakve izmene kada je u pitanju status quo svetih mjesta. Monasi na Svetoj gori, bez obzira na to iz koje zemlje potiču, zadržat će svoje ranije posjede i povlastice i uživaju, bez ikakvog izuzetka, potpuno jednaka prava i prerogative.

www.fordham.edu/halsall/mod/1878berlin.html

Prijevod preuzet sa http://www.mfa.gov.yu/History/1878_s.html

Nacrtaj tri karte: jednu sa situacijom prije 1878. godine, drugu koja će prikazati teritorijalne pretenzije svake od etničkih grupa i treću na kojoj se vidi ishod sporazuma u Berlinu. Šta primećuješ?

Igra: Zamisli da si na mjestu drugoga

Napiši sastav od 400 riječi u kojem ćeš iznijeti vlastite prijedloge za rješenje situacije na Balkanu. Izaberi jednu od sljedećih uloga – budi Rus, Nijemac, Francuz, Britanac, Austromadžar, ili pak diplomata, predstavnik Osmanskog carstva, Albanac, Bugar, Rumun, Srbin, Hrvat, Crnogorac, Slovenac, Grk, ali svakako izaberi identitet koji nije tvoj. Obrazloži svoj izbor.

Karta 2: Balkanske države poslije Berlinskog kongresa, juli 1878

SL.

➤ **Sl. 2. Grčka između Turske i Evrope Karikatura iz lista *Aristophanes* (1882.)**

Sl.

Louvi, str. 230

Turska: „Pusti me, pojest ću novorođenče.“
Evropa: „Nazad, gospođo Turska, zahvaljujući meni ti uopće postojiš.“

Zašto je Grčka predstavljena kao novorođenče? Opiši ukratko kako su predstavljene ove tri figure. Po tvom mišljenju, šta je autor karikature htio poručiti čitaocima?

I-28. Zašto Albanci žele zasebnu albansku državu (1886.)

Mi želimo ono što želi svaka nacija: „zasebnu državu u kojoj će se svi ljudi iste krvi okupiti kao što se porodica okuplja u jednoj kući“.

Kondo, str. 126.

Odlomak iz teksta koji je objavio Jeronim (Đirolamo) de Rada (1814.-190.3) u dvojezičnom časopisu *Fiamuri i Arbrit – La Bandiera dell'Albania* (Albanska zastava). Jeronim je bio pjesnik i izdavač drugog dvojezičnog časopisa *L'Albanese d'Italia*. Živio je u Italiji.

Zašto pisac upoređuje porodicu i naciju? Pokušaj zaključiti kako takva vizija na dugi rok utiče na odnos prema drugim narodima koji žive na istoj teritoriji.

I-29. Sjećanja Ivana Hadži-Nikolova¹⁰ na razgovore iz 1892. godine, koji su doveli do stvaranja VMRO (1893.)

Jula 1892. godine došao sam u Sofiju da potražim Kostu Sahova koji je izdavao makedonske novine, tražio sam uglednog Makedonca koji će u Solunu stati na čelo revolucionarne organizacije čiji je cilj oslobođenje Makedonije.

Pošto me je saslušao, Sahov je rekao: „Shvatam šta hoćete, ali ovdje nećete pronaći prave ljude. Ovdje samo pričaju, a kada treba nešto uraditi, onda nema nikog. Samo s jednim čovjekom možete ozbiljno razgovarati o makedonskom pitanju. To je učenik vojne škole Goce Delčev.“¹¹

Dogovorili smo se da Kosta Sahov poruči Goce Delčevu da se želim sresti s njim i da bismo mogli da se vidimo u nedjelju u dva popodne kod Sahova. U dogovoreno vrijeme stigao sam u štampariju i tamo ih zatekao kako razgovaraju u jednom ćošku.

Plan za stvaranje organizacije:

1. Organizacija treba da bude osnovana u Makedoniji, a ne u Sofiji, jer ako bude osnovana u Sofiji, onda bi Grci i Srbi mogli da kažu da ju je stvorila bugarska vlada, a zatim i da sami stvore slične organizacije i na kraju ništa od svega ne bi bilo. Osim toga, organizacija treba da bude tajna.
2. Osnivači moraju biti iz Makedonije kako bi neprestano bili u dodiru s makedonskim stanovništvom, izlagali se istim opasnostima kojima će biti izloženi njihovi sljedbenici i tako lakše zadobili povjerenje ljudi.
3. Moto treba da bude: „Autonomija za Makedoniju“. Da bi bilo neke nade u uspjeh, naši se zahtjevi moraju pozivati na član 23. Berlinskog ugovora. Da bi bila samostalna, Makedonija se mora iščupati iz ruku ne samo Turaka, već i Srba i Grka. Kada budu određene granice autonomne Makedonije, tada Srbi i Grci više neće biti u prilici da traže neke njene dijelove, ali ako budemo htjeli da se spojimo s Bugarskom, onda će i Srbi i Grci željeti neki dio. Naš zadatak treba da bude očuvanje Makedonije kao cjeline, a to će se ostvariti jedino ako Makedonija bude samostalna.
4. Organizacija treba da bude nezavisna i samosvojna, ne smije da ima bilo kakve veze ili da izvršava bilo kakve zadatke koje bi joj dale vlade susjednih zemalja, jer bi tako potpala pod njihov uticaj. Ona također ne smije biti oruđe bilo koje vlade koja bi željela izazvati reakciju neke druge susjedne vlade.
5. Od Makedonaca u Bugarskoj i bugarskog naroda mi tražimo samo materijalnu i moralnu podršku, bez uplitanja u naše poduhvate. Poslije četiri sata razgovora, Kosta Sahov i Goce Delčev prihvatili su plan. Goce je rekao: „Slušajte, gospodine Hadži-Nikolov, toliko je vremena prošlo, neka prođe još jedna godina. Za godinu dana završit ću vojnu školu i postati oficir. Napustit ću sve to i otići u Solun i tamo ćemo osnovati revolucionarnu organizaciju“.

Makedonium, str. 29.-30

¹⁰Ivan Hadži-Nikolov (1861.-1934.), jedan od osnivača VMRO.

¹¹Goce Delčev (1872.-1903.), istaknuta ličnost makedonske oslobodilačke borbe.

STVARANJE NACIONALNIH DRŽAVA

Poslije Berlinskog kongresa, Makedonija je ostala najvažnija turska teritorija u Evropi. Zbog etnički mješovitog stanovništva, u njoj su ubrzo počeli da se nadmeću bugarski, grčki i srpski nacionalizam. VMRO je osnovan 1893. godine. Ta organizacija stajala je iza neuspješnog Ilindenskog ustanka 1903. godine. Tokom balkanskih ratova Makedonija je okupirana i na kraju su je među sobom podijelile Bugarska, Grčka i Srbija. Poslije Prvog svjetskog rata VMRO se od pokreta za nacionalno oslobođenje polako pretvorio u fašističku i terorističku organizaciju koja se dijelom finansirala i trgovinom droge, vodi gerilski rat, prije svega protiv Srbije (Jugoslavije) i neformalno kontrolira dio bugarske Makedonije. Ta organizacija je značajno uticala na politički život u Bugarskoj sve do 1934. godine, kada su je bugarske vlasti nasilno rasturile.

Procijeni na osnovu ovoga teksta, koji su praktični problemi stajali na putu stvaranja jedne političke organizacije u jugoistočnoj Evropi krajem XIX. stoljeća. Šta misliš, zašto je bilo važno uočiti razliku između samostalnosti i nezavisnosti?

I-30. Deklaracija kojom VMRO obavještava velike sile o odluci da započne oružani ustanak (1903.)

Nekažnjeno nasilje muhamedanaca i sistematski pritisak vlasti prisililo je kršćane iz Makedonije i područja Edrena da krenu u sveopću oružanu borbu. Oni su pribjegli tom ekstremnom rješenju tek kada su se kao neuspješna pokazala sva druga sredstva u pokušaju da se Evropa podstakne na intervenciju u duhu međunarodnih sporazuma koji bi trebalo da određuju uvjete života. Intervencija izvana je i dalje jedini način da se ukloni zlo i zaustavi krvoproliće. Dosadašnji jalovi pokušaji da se palijativnim mjerama poboljša turska vlast samo su povećali muhamedanski fanatizam i državni pritisak – strano miješanje dat će rezultate samo ukoliko se zahvaljujući njemu uradi sljedeće:

1. U dogovoru s velikim silama treba za glavnog upravitelja postaviti kršćanina koji nikada nije uzimao učešća u turskoj upravi i koji bi bio nezavisan od Visoke porte u obavljanju svojih dužnosti;
2. Treba omogućiti trajnu zajedničku međunarodnu kontrolu, uz široka ovlaštenja za sankcioniranje. Objasnivši uzroke ovoga očajničkog čina narodnog otpora, kao i mjere koje bi mogleda stanu na put njegovih posljedica,

VMRO sa sebe skida svaku odgovornost i objavljuje da će voditi borbu sve dok u potpunosti ne ostvari svoje ciljeve, a energiju za to nalazi u uviđanju svojih dužnosti i razumijevanju na koje nailazi u čitavom svijetu.

Odbrani, str. 484

Šta je cilj ovoga teksta? Šta su njegovi autori htjeli postići? Da li je oružani sukob u njemu predstavljen kao željeni cilj ili kao nametnuto sredstvo za ostvarenje drugih ciljeva?

I-31. Političko rješenje makedonskog pitanja mora se tražiti u okviru Osmanskog carstva. Stav Krste Misirkova (1903.)

[...] Ukoliko vjerskom propagandom treba onemogućiti ujedinjavanje makedonskih intelektualaca i makedonskog naroda, onda prije svega treba stvoriti jedinstvenu crkvu u Makedoniji, to jest Ohridsku arhiepiskopiju koja će biti „arhiepiskopija za čitavu Makedoniju“. Vjerska propaganda možda ima nešto protiv ujedinjavanja makedonske inteligencije i makedonskog naroda samo iz nacionalnih razloga. Ako je tako, onda je prirodno da uz zahtjev za crkvenu reformu ide i zahtjev za obrazovnu reformu, to jest da arhiepiskopija preuzme kontrolu nad školovanjem i prilagodi ga nacionalnosti svojih parohijana: u grčkim eparhijama predavat će se na grčkom, u vlaškim na vlaškom a u slovenskim na makedonskom. Tako će biti uklonjena svaka nacionalna i vjerska propaganda koja je ljude do sada podvajala na zavađene grupe i bit će mira među narodom, i za Makedoniju i za Tursku i za Evropu. [...]

Takav ishod je najbolji i za Tursku. [...]

[...] Ukoliko vjerskom propagandom treba onemogućiti ujedinjavanje makedonskih intelektualaca i makedonskog naroda, onda prije svega treba stvoriti jedinstvenu crkvu u Makedoniji, to jest Ohridsku arhiepiskopiju koja će biti „arhiepiskopija za čitavu Makedoniju“. Vjerska propaganda možda ima nešto protiv ujedinjavanja makedonske inteligencije i makedonskog naroda samo iz nacionalnih razloga. Ako je tako, onda je prirodno da uz zahtjev za crkvenu reformu ide i zahtjev za obrazovnu reformu, to jest da arhiepiskopija preuzme kontrolu nad školovanjem i prilagodi ga nacionalnosti svojih parohijana:

Ukoliko se, s druge strane, kaže da u Makedoniji nema više slovenskih grupacija, nego je samo jedna, koja nije ni bugarska niti srpska, i ukoliko se Makedonija izdvoji u autonomnu arhiepiskopiju, onda će se Turska jednim potezom riješiti uplitanja triju susjednih država u makedonska pitanja.

Naši nacionalni interesi nalažu makedonskoj inteligenciji i makedonskom narodu da pomogne Turskoj da izađe iz teškog položaja u koji su je stavile nacionalna i vjerska propaganda koje kolaju Makedonijom, kao i države koje u Makedoniji imaju svoje interese. Ne moramo se udružiti s Bugarskom, Srbijom ili Grčkom. Integritet turske teritorije je važniji nama nego Rusiji ili zapadnoj Evropi. Turska ima najbolji geografski položaj. Pripadnost turskoj državi i očuvanje integriteta te države nama, makedonskom narodu, omogućava da uživamo puna građanska prava u čitavoj Turskoj. To pravo nam omogućava i značajne materijalne dobitke. Zbog toga makedonska inteligencija, ukoliko se usredsrijedi najprije i najviše na vlastite interese, treba da upotrijebi sve svoje moralne snage s ciljem očuvanja integriteta Turske. Zauzvrat bismo mogli očekivati, i imali bismo se pravo tome nadati, da će nam naš velikodušni gospodar dati potpunu autonomiju u crkvenim i obrazovnim pitanjima, punu jednakost pred zakonom i samostalnu vlast u Makedoniji. [...] Ovakav miroljubivi plan makedonskog naroda naići će na podršku i priznanje velikih sila koje žele očuvati integritet Turske.

Odbrani, str. 551.-552.

Krste Misirkov je, zajedno sa Dimitrijem Čupovskim, član grupe aktivnih makedonskih studenata u Sankt Petersburgu prvih decenija XX. stoljeća. Njegova knjiga O makedonskom pitanju, objavljena 1903. godine u Sofiji, dala je veliki doprinos razvijanju makedonskog identiteta kod mnogih žitelja tog područja.

Zašto je Krste Misirkov smatrao da je očuvanje Osmanskog carstva najbolje rješenje za Makedonce? Kakva je uloga crkve u tom projektu? Da li bismo mogli zaključiti da je pisac pokušao da predstavi Osmansko carstvo kao alternativu nacionalnoj državi? Uporedi tekstove I-23 i I-24, uzimajući u obzir činjenicu da je ustanak Makedonaca ugušen 1903. godine.

I-32. Plan Aurela C. Popovicija za pretvaranje Austro-Ugarskog carstva u federativnu državu pod imenom „Sjedinjene Države Velike Austrije“ (1906.)

Osnovni principi saveznog ustava

Čitava sadašnja teritorija Austro-Ugarskog carstva, izuzev Bosne i Hercegovine, podijelit će se, prema nacijama koje u njoj žive, na sljedeće nacionalne i političke jedinice:

Njemačka Austrija, Nemačka Češka, Njemačka Moravska (Šlezija), Češka, Mađarska, Transilvanija, Hrvatska, Zapadna Galicija, Slovačka, Ukrajina, Vojvodina, Erdelj, Tirol i Trst.

Ovih 15 nacionalnih država čine saveznu monarhiju koja se zove „Sjedinjene Države Velike Austrije“ pod krunom Njegovog Visočanstva Cara Franje Josifa I. Svi građani nacionalnih država su istovremeno i austrijski građani. Svako može da koristi svoja politička prava samo u jednoj državi.

[...]

Carska, to jest savezna vlada sačinjena je od predstavnika nacionalnih država.

Kancelar, kog postavlja car, na čelu je carske, to jest savezne vlade.

Carski parlament čine:

- a) Poslanički dom
- b) Senat

[...]

STVARANJE NACIONALNIH DRŽAVA

Vlade nacionalnih država šalju svoje predstavnike u saveznu vladu u sljedećoj srazmjeri: Njemačka Austrija 7, Mađarska 7, Češka 5, Transilvanija 4, Hrvatska 3, Zapadna Galicija 3, Njemačka Češka 2, Slovačka 2, Njemačka Moravska (Šleska) 2, Ukrajina 1, Vojvodina 1, Tirol 1, Trst 1, Erdelj 1, što je u ukupno 42. [...]

Svaka nacionalna država ima parlament, svoju vladu i pravosuđe. Car postavlja namjesnika koji vodi vladu svake od nacionalnih država. Namjesnik mora biti građanin date države.

Članove vlade također postavlja car, ali uzimajući u obzir prijedloge namjesnika.

Svaka država ima svoj ustav. Da bi ustav stupio na snagu, mora ga odobriti car. Od tog trenutka nacionalna država može samostalno koristiti sva svoja prava. Carstvo garantuje integritet teritorije nacionalne države, kao i njenu autonomiju, ukoliko ta autonomija nije ograničena ustavom Carevine i posebnim nacionalnim ustavom. [...]

Svaka nacionalna država odlučuje koji će jezik biti prihvaćen kao zvanični.

Jezik za unutrašnju komunikaciju unutar Carstva je njemački.

U carskom parlamentu svaki poslanik može da se obraća skupštini na maternjem jeziku. [...]

Svi zakoni, dekreti i objave carskih vlasti treba da budu sastavljene i objavljene samo na zvaničnom jeziku nacionalne države na koju se odnose.

Svi dopisi carskih vlasti, uključujući i vojne, treba da budu samo na odgovarajućem nacionalnom jeziku.

Sve kovanice i papirni novac, kao i svi jezici država članica, također treba da budu u upotrebi.

[...]

Beč je glavni i prijestolni grad Carstva.

Popovici, str. 288.-297

Aurel C. Popovici (1863.-1917.), rumunski publicista porijeklom iz Transilvanije. Studirao medicinu i političke nauke u Beču i Gracu, bio član Rumunskog nacionalnog komiteta u Transilvaniji i borio se za prava Rumuna u okviru Austro-Ugarskog carstva. Plan za proširenje austrougarske dvojne monarhije i stvaranje pravog federativnog uređenja nastao je u okviru pokušaja grupe inetelektualaca, koju je okupio prijestolonasljednik, nadvojvoda Franc Ferdinand, da nekako ojačaju monarhiju ugroženu bujanjem raznih nacionalizama.

Kako je Aurel C. Popovici zamislio odnos nacionalnog i saveznog nivoa? Pokušaj razumjeti zašto je on radije prihvatao federalno uređenje, nego stvaranje zasebnih nacionalnih država.

I-33. Britanski ambasador u Osmanskom carstvu piše o pokušajima Albanaca da dobiju vlastitu nacionalnu državu (1912.)

Lord Gošen, tada njegova ekscelencija ambasador u Istanbulu, u izvještaju o tom pitanju jezgrovito je izrekao suštinu stvari: „Ne može se poreći da je albanski pokret sasvim prirodan. Albanci, stara i zasebna rasa, koliko i sve iz njenog okruženja, uvidjeli su da se ti susjedni narodi nalaze pod zaštitom nekih evropskih sila i da se njihove želje za samostalnijim životom ispunjavaju [...] dok prema njima ne postoji takav odnos. Njihova nacija se ignorira, [...] predlaže se razmjena teritorija, javljaju se i druge poteškoće, ali stalno na štetu Albanije, a Albanci bivaju ostavljeni na milost i nemilost Slovena i Grka, koji se ne obaziru na njihove nacionalne zahtjeve“.

Durham, str. 72.

➤ **Sl. 3. Proglašenje albanske nezavisnosti u Valoni (1912.) – gravura iz tog perioda**

Hudhri, str. 44.

Figura desno od zastave predstavlja Skenderbega.

Koji je glavni element na ovoj gravuri? Šta misliš, zašto je trenutak objavljivanja nezavisnosti Povezan s nacionalnim simbolima? Kakva je uloga Skenderbega na ovoj slici?

STVARANJE NACIONALNIH DRŽAVA

I-34. Govor Kemal-paše u Damasku o odnosu Turaka i Arapa (1913.)

[...] Želim vam kazati sljedeće: turski pokret koji sada vidite u Istanbulu, i islamskim zemljama u kojima žive Turci, ne gaji nikakvo neprijateljstvo prema Arapima. Vi vrlo dobro znate da je već bilo grčkih, bugarskih, ermenskih pokreta u Osmanskom carstvu. Danas im se pridružio i arapski. Turci su zaboravili na sebe. Njih je čak bilo sramota da kažu kojoj naciji pripadaju. Moglo se dogoditi da takvo slabljenje nacionalne svijesti završi na očekivani način. Plašeći se toga, turska mladost se pokrenula i pokazala hvale vrijednu samosvijest. Ona je objavila sveti nacionalni rat kako bi se Turcima reklo da su Turci i da tursku naciju odlikuje mnoštvo vrlina... Uvjeravam vas da turski pokret nije nimalo neprijateljski nastrojen prema arapskom. On je njegov brat i nerazdvojni drug. Turska mladost bi od sveg srca voljela da vidi napredak Arapa i to da oni ostvare sva svoja nacionalna prava. Sadašnji naponi turske mladosti usmjereni su na važne stvari poput obrazovanja Turaka, sada kada su se kod Turaka probudila nacionalna osjećanja, kad su oni postali preduzimljivi, oslobodili se ropstva, okrijepili zdravlje, postali brojniji i bogatiji, sve u svemu, oni su posvećeni tome da Turci vide da su poštovani i blagosloveni i da zaslužuju pravo da zauzmu mjesto među narodima dvadesetog stoljeća... O vi, koji ste predstavnička elita arapske mladosti, vi također radite na ostvarenju istih ideala...

Cemal, str. 220.

Kemal-paša bio je profesionalni vojnik i jedan od vođa Mladoturaka. Poslije državnog udara januara 1913. godine postao je vojni upravnik Istanbula, zatim ministar mornarice, a tokom Prvoga svjetskog rata komandant u Siriji, gdje je pokušao da se odupre Britancima i očuva lojalnost arapskog stanovništva Osmanskom carstvu.

Koji je cilj ovoga govora?

I-35. Projekat Dimitrija Čupovskog za stvaranje savezne balkanske demokratske republike (Sankt Petersburg 1917.)

*Balkan balkanskim narodima
Puno samoopredjeljenje svake nacije*

Svjetski rat koji se vodi donosi slobodu i mogućnost samoopredjeljenja mnogim porobljenim narodima. Mnogo stoljeća se Makedonija borila i prolivala potoke krvi za svoju slobodu i nezavisnost, ali ju je izdajnički raščerupao kriminalni šovinizam i pohlepa krvavih dinastija iz okruženja. Posljedice te neviđene pohare su ne samo uzajamno uništavanje balkanskih naroda već i ovaj neviđeni rat. Sada, kada je veliki dio Balkanskog poluostrva u ruševinama, a ostaci njegovog naroda pod turskim jarmom, mi Makedonci, koji trpimo više od drugih, tražimo od vas, balkanskih naroda, da zaboravite svađe u prošlosti, da se ujedinite i pridružite našem svebalkanskom revolucionarnom programu zajedničku borbu i stvaranje Savezne Balkanske Demokratske Republike. Program našeg Revolucionarnog komiteta sadrži sljedeće: Svi balkanski narodi su obavezni da zbace svoje vladajuće dinastije i da uvedu republikanske vlade. Svaka balkanska republika treba da bude potpuno autonomna u svome unutrašnjem političkom životu. Sve balkanske republike čine jednu Saveznu Balkansku Demokratsku Republiku. Savezna Balkanska Demokratska Republika sačinjena je od sljedećih republika: Makedonije, Albanije, Crne Gore, Grčke, Srbije, Bugarske, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Slovenije i Trakije. Kao nezavisne republike priznate su ne samo države u kojima živi jedno pleme već i regioni s mješovitim stanovništvom čiji su životni interesi usko povezani s njihovim geografskim, historijskim, političkim, privrednim i kulturnim uvjetima datog regiona. U republikama s mješovitim stanovništvom, autonomna područja i općine treba da se organizuju tako da svaka nacionalnost ima punu slobodu upotrebe maternjeg jezika, svoje vjere i svoje tradicije. Jezik većine je zvanični jezik svake republike. Svaka republika šalje svoje ovlaštene predstavnike u Saveznu skupštinu Savezne Balkanske Demokratske Republike. Od ovlaštenih predstavnika bit će formirana Savezna vlada i Savjet koji će zamijeniti predsjednika Savezne republike. Saveznu vladu i Savjet sačinjavat će jednak broj predstavnika iz svake savezne republike. Savezna vlada i Savjet upravljaju svim unutrašnjim stvarima i vanjskim pitanjima u Balkanskoj Republici.

Makedonium, str. 75.-76.

Dimitrije Čupovski (1878.-1940.), jedan od istaknutijih članova Makedonskog saveza u Sankt Petersburgu. Prvi svjetski rat i Ruska revolucija od 1917. godine ohrabрили su ga da iznese smjele planove za reorganizovanje jugoistočne Evrope nakon rata.

Pažljivo pročitaj prvi pasus i uporedi ga s tekstovima I-28 i I-29. Pokušaj razumjeti zašto je Čupovski želio da makedonska nacionalna država bude organizovana kao savezna republika.

I-36. Krfska deklaracija (1917.) o principima ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca

Na Konferenciji članova prošlog koalicionog i sadašnjeg kabineta Kraljevine Srbije i predstavnika Jugoslavenskog odbora sa sjedištem u Londonu, koji su do sada paralelno radili, a u prisustvu i uz saradnju predsjednika Narodne skupštine, izmijenjene su misli o svim pitanjima, koja su skupčana s budućim zajedničkim državnim životom Srba, Hrvata i Slovenaca.

(...) Prije svega, predstavnici Srba, Hrvata i Slovenaca ponovo i najodlučnije naglašavaju, da je ovaj naš troimeni narod jedan isti po krvi, po jeziku govornom i pisanom, po osjećanjima svog jedinstva, po kontinuitetu i cjelini teritorije, na kojoj nepodvojeno živi, i po zajedničkim životnim interesima svog nacionalnog opstanka, i svestranog razvitka svoga moralnog i materijalnog života (...)

Naš troimeni narod, koji je najviše stradao od grube sile i nepravde, koji je za svoje samoopredjeljenje podnio najveće žrtve, prihvatio je s oduševljenjem taj uzvišeni princip kao glavni cilj ove strašne borbe u koju je gurnulo cio svijet nepoštovanje prava samoopredjeljenja naroda.

I ovlaštteni predstavnici Srba, Hrvata i Slovenaca, konstatirajući da je jedini i neodstupni zahtjev našeg naroda, zahtjev koji on postavlja na osnovu načela slobodnog samoopredjeljenja naroda, da bude potpuno oslobođen svakog tuđinskog ropstva i ujedinjen u jednoj slobodnoj nacionalnoj i nezavisnoj državi, složili su se, da ta njihova zajednička država bude zasnovana na ovim modernim i demokratskim principima.

Naš narod ne traži ništa tuđe: on traži samo svoje i želi da se sav kao jedna cjelina, oslobodi i ujedini. I zato on, svjesno i odlučno, isključuje svako djelomično rješenje svoga narodnog oslobođenja i ujedinjenja.

Naš narod postavlja kao jednu nerazdvojnu cjelinu problem svoga oslobođenja od Austro-Ugarske i njegovog ujedinjenja sa Srbijom i Crnom Gorom.

Petranović, Zečević, str. 66.-68.

Dramatični događaji 1917. godine (naročito revolucionarni pokreti u Rusiji i ulazak Amerike u Prvi svjetski rat) naveli su srpsku Vladu i Jugoslavenski odbor – sačinjen od političara koji su prognani sa južnoslavenskih teritorija Austro-Ugarskog carstva – da prevaziđu nesuglasice i izađu sa zajedničkim političkim programom. Deklaracija je sastavljena juna 1917. godine na Krfu, gdje se srpska vlada povukla nakon što je napustila Srbiju 1915. godine; u Deklaraciji je bilo 13 glavnih tačaka, među kojima su i odredbe koje se tiču imena buduće države (Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca), koja će biti parlamentarna, ustavna monarhija s vladarskom dinastijom Karađorđevića, zatim odredbe o grbu, zastavi i jednakosti tri nacionalna imena, pisma, vjerskih obilježja, teritorije, jednakosti građana pred zakonom itd. Ovaj dokument imao je velikog uticaja na stavove jugoslavenskih političara u emigraciji i na stanovnike južnoslavenskih oblasti Austro-Ugarske.

Koji je glavni prijedlog Srba za budućnost Srba, Hrvata i Slovenaca? Kojim je argumentima podržan taj prijedlog? Šta misliš, zašto je predložena zajednička država, a ne tri odvojene države? Ako bi te neko sada pitao, kakav bi prijedlog za budućnost Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine mogao dati?

STVARANJE NACIONALNIH DRŽAVA

I-37. Proglas Jugoslovenima crnogorskog kralja Nikole 20. oktobra 1918.

Braćo, s najvećim zanosom, radošću i oduševljenjem danas svečano izjavljujem da želim – a uvjeren sam da istu želju ima i sav moj vjerni narod u Crnoj Gori – da i naša mila Crna Gora bude sastavni dio Jugoslavije, da časno uđe u jugoslovensku zajednicu, kao što je časno i do kraja za nju ratovala i stradala. Želim, da se složimo i bratski uredimo u jugoslovensku konfederaciju, u kojoj će svak sačuvati svoja prava, svoju vjeru, uredbe i običaje.

Branko Petranović, Momčilo Zečević, str. 75.

Nikola I Petrović Njegoš (1841–1921), crnogorski knjaz (1860–1910) i kralj (1910–1921). Pod njegovom vlašću Crna Gora je značajno uvećala teritoriju i 1878. godine na Berlinskom kongresu joj je potvrđena nezavisnost. Modernizovao je državnu upravu, pravno uredio zemlju, donio prvi Ustav, uredio odnose s vjerskim institucijama (Crna Gora je bila prva dominantno pravoslavna zemlja koja je 1886. godine potpisala konkordat sa Vatikanom). Unaprijedio je školstvo, privredu i saobraćajnu infrastrukturu. Povodom 50 godina vladavine 1910. godine krunisao se za kralja. Nakon što je Austrougarska u januaru 1916. godine okupirala Crnu Goru, emigrirao je u Francusku, gdje je i umro.

I-38. Četrnaest tačaka iz govora američkog predsjednika Thomasa Woodrowa Wilsona (1918.) – odredbe koje se tiču jugoistočne Evrope

U rat smo ušli zato što su nas pogodile povrede ljudskih prava; da bi našem narodu život uopće bio moguć, te su se nepravde morale ispraviti, i svijet se morao učiniti takvim da do njih više nikada ne dođe. Mi, dakle, u ovom ratu ne želimo ništa za sebe. Svijet treba učiniti pogodnim i sigurnim da se u njemu živi, a naročito da bude siguran za svaku naciju koja, poput naše, poštuje mir i želi da živi svojim životom, da stvara vlastite institucije, bude sigurna u pravedno i fer postupanje drugih naroda i sigurna od nasilja i sebične agresije.

To je, zapravo, interes svih naroda i što se nas tiče, mi jasno vidimo da ni za nas neće biti pravde ukoliko je nema za druge. Zato je program svjetskog mira naš program; a taj program, jedini mogući, jeste, kako ga mi vidimo, ovakav:

[...]

X. Narodi Austro-Ugarske, za koje mi želimo da imaju sigurno mjesto među drugim narodima, treba da dobiju najveću slobodu i mogućnost autonomnog razvoja.

XI. Vojska treba da se povuče iz Rumunije, Srbije i Crne Gore, a okupirana područja treba obnoviti, Srbiji treba dati otvoren i siguran izlaz na more; međusobni odnosi balkanskih država treba da budu uređeni prijateljskim sporazumima koji će pratiti historijski potvrđene linije pripadnosti i nacionalnosti; treba osigurati međunarodne garancije za političku i ekonomsku nezavisnost i teritorijalni integritet nekoliko balkanskih država.

XII. Treba osigurati suverenitet turskim dijelovima današnjeg Osmanskog carstva, ali i druge nacije koje su sada pod turskom vlašću treba da imaju siguran život i da dobiju mogućnost autonomnog razvoja; Dardanele treba trajno otvoriti i učiniti slobodnim prolazom za brodove i trgovinu svih naroda, s međunarodnom garancijom.

XIV. Naročitim sporazumima treba stvoriti opći savez nacija s ciljem davanja uzajamnih garancija političke nezavisnosti i teritorijalnog integriteta i velikih i malih država [...]

www.fordham.edu/halsall/mod/1918wilson.html

U govoru održanom 8. januara 1918. godine, američki predsjednik Vudro Vilson iznio je svoj prijedlog od četrnaest tačaka za okončanje rata. Taj prijedlog postao je osnova za mirovni ugovor i osnivanje Lige naroda.

Kakve je namjere imao Vudro Vilson s Balkanom? Kako bi ti okarakterizirao te namjere? Procijeni da li bi ovakva rješenja poboljšala situaciju na Balkanu na dugi rok.

I-39. Rezolucija nacionalne skupštine u Alba Juliji, odluka o ujedinjenju Transilvanije s Rumunijom (1918.)

I. Narodna skupština svih Rumuna u Transilvaniji, Banatu i Mađarskom okrugu, sazvana u Alba Juliji 18. novembra/1.decembra, objavljuje ujedinjenje tih Rumuna, i svih teritorija koje oni naseljavaju, s Rumunijom. Narodna skupština naglašava neotuđivo pravo rumunskog naroda na čitav Banat, čije su granice Moriš, Tisa i Dunav.

II. Narodna skupština spomenutim teritorijama daje privremenu autonomiju dok se ne sastanu njihovi predstavnici izabrani općim pravom glasa.

III. U vezi s tim, Narodna skupština objavljuje da će na sljedećim principima biti zasnovana buduća rumunska država:

1. Svi narodi koji žive zajedno uživaju potpunu nacionalnu slobodu. Svaki narod će se obrazovati, upravljati i voditi sudske procese na vlastitom jeziku, a učitelji, upravitelji i sudije bit će pripadnici tog naroda; svaki narod imat će pravo da bude predstavljen u državnim tijelima i da upravlja zemljom u skladu sa svojom brojnošću.

2. Vladat će potpuna vjerska sloboda i sve vjeroispovijesti imat će jednaka prava.

3. U svim oblastima političkog života vladat će potpuno demokratski sistem. Postojat će opće pravo glasa, a glasat će se neposredno, tajno, u svim općinama, po proporcionalnom sistemu; glasat će pripadnici oba spola, stariji od 21 godine, za predstavnike općine, oblasti ili parlamenta.

4. Vladat će potpuna sloboda štampe, udruživanja i okupljanja, sve ljudske ideje moći će slobodno da se šire.

5. Uvest će se radikalna agrarna reforma. Sva imanja, a najprije ona velika, bit će popisana. Bit će poništeni testamenti kojima nasljednik zemlju ostavlja trećem licu; na osnovu prava da se imanja slobodno krče, seljak će moći doći do vlastitog imanja (obradive njive, pašnjaka, šume), barem jednog koji će služiti njemu i njegovoj porodici. Cilj ove reforme je veća društvena jednakost i jačanje proizvodnih snaga.

6. Industrijski radnici dobit će ista prava i privilegije koje imaju radnici u najrazvijenijim zemljama.

IV. Narodna skupština zalaže se da se na mirovnom kongresu stvori zajednica slobodnih nacija kako bi ubuduće bila osigurana pravda i sloboda i za male i za velike nacije, a rat ukinut kao sredstvo za kontroliranje međunarodnih odnosa.

V. Rumuni okupljeni u Narodnoj skupštini pozdravljaju braću u Bukovini koja su se oslobodila od jarma Austro-Ugarskog carstva i ujedinila s otadžbinom Rumunijom.

VI. Narodna skupština s naklonošću i oduševljenjem pozdravlja oslobođenje svih nacija koje su do sada bile podređene Austro-Ugarskom carstvu, a to su: čehoslovačka, austro-njemačka, jugoslavenska, poljska i karpatsko-ruska nacija, i pozdrave šalje i svim ostalim nacijama.

VII. Narodna skupština pamti hrabre Rumune koji su u ovom ratu prolili krv da bi se ostvarili naši snovi, jer oni su umrli za slobodu i jedinstvo rumunske nacije.

VIII. Narodna skupština izražava zahvalnost i divljenje Saveznicima koji su se sjajno i istrajno borili protiv neprijatelja koji se mnogo decenija pripremao za rat, i u toj borbi civilizaciju oslobodili od terora barbarstva.

IX. Da bi i dalje upravljala rumunskom nacijom u Transilvaniji, Banatu i Mađarskom okrugu, Narodna skupština odlučila je osnovati Veliki rumunski nacionalni savjet koji će svuda i u svako doba predstavljati rumunsku naciju u odnosima s drugim nacijama i donositi sve potrebne odluke u njenom najboljem interesu.

www.cimec.ro/istorie/unire/rezo_eng.htm

Šta se predlaže u vezi s manjinama u Rumuniji? Šta misliš, zašto su takve izjave uključene u deklaraciju o ujedinjenju s Rumunijom?

STVARANJE NACIONALNIH DRŽAVA

I-40. Govor Juliju Manijua u rumunskoj narodnoj skupštini u Alba Juliji (1918.)

Kako bismo odagnali sve sumnje koje bi se kod stranaca mogle roditi povodom naših namjera u vezi s unijom i nacionalnom slobodom, Veliki rumunski nacionalni savjet objavljuje da ne želi imperiju koja će tlačiti. Mi, koji smo bili potlačeni, ne želimo sada da postanemo tlačitelji.

Želimo da svi budu slobodni i da napreduju živeći zajedno. Naš Veliki nacionalni savjet drži se stare poslovice: „Ne čini drugome ono što ne želiš da drugi čini tebi“. U Velikoj Rumuniji mi želimo da na prijesto stavimo slobodu za sve. Želimo da svaka nacija na vlastitom jeziku razvija svoju kulturu, zahtijeva pravdu i da se moli vlastitim bogovima. Sa suzama u očima gledali smo kako se naš jezik izbacuje iz škola, crkava i pravosudnog sistema, i to nećemo učiniti s drugim jezicima. Nećemo drugima oduzimati ono od čega žive. Ne želimo da živimo od tuđeg znoja jer smo u stanju da živimo od vlastite privrede i vlastite snage, od vlastitog rada [aplauz]. Rumunska zemlja može ojačati samo ako se njome demokratski upravlja, naročito ako se uzme u obzir šta sve moderna država zahtijeva. Samo ukoliko u našoj zemlji bude vladalo pravo i sloboda, onda ćemo imati snage da za svoju stvar tražimo i podršku od svijeta.

Murgescu, str. 284.

Juliju Maniju (1873.-1953.), jedan od vođa rumunskog nacionalnog pokreta u Transilvaniji za vrijeme austrougarske vladavine. Zalagao se za ujedinjenje s Rumunijom, postao predsjednik Velikog nacionalnog savjeta koji je upravljao Transilvanijom sve dok ona nije postala dio Velike Rumunije. U međuratnom periodu Maniju je bio predsjednik Narodne seljačke stranke i premijer (1928.-1930., 1932.-1933.). Branio je demokratske slobode suprotstavljajući se raznim diktaturama koje su u Rumuniji postojale počev od 1938. godine, a život je završio u komunističkom zatvoru. Manijuovo izlaganje svjedoči o entuzijazmu i širokogrudosti pokreta za stvaranje prave nacionalne države pred kraj Prvoga svjetskog rata. Ipak, duh tog njegovog govora, na kojem počiva rezolucija Velike nacionalne skupštine, nije bio blizak svim rumunskim političarima. Konkretni politički potezi u međuratnoj Rumuniji u vezi s nacionalnim manjinama bili su, nažalost, daleko ispod standarda koje je Maniju pokušao da postavi 1918. godine.

Uporedi dokumente I-36 i I-37. Kakva je razlika između govora i zvanične rezolucije?

Karta 3: Jugoistočna Evropa poslije Konferencije mira u Parizu i ugovora u Lozani, 1923.

Sl.

STVARANJE NACIONALNIH DRŽAVA

I-41. Prijedlog da se stvori makedonska država s kantonalnom organizacijom po uzoru na Švicarsku (1919.)

[...] Svako čiste savjesti i duha ko se brine za sudbinu ljudskog roda traži da se poštuje slobodna volja svakog naroda. Mi, narod makedonski, tražimo da se to pravilo poštuje i kada je Makedonija u pitanju. Narod Makedonije ima ono što je potrebno da bi sam sobom upravljao, on nije bezoblična masa niti je zajednica koja nema svijest o sebi – kako su neki skloni da tvrde.

Naprotiv, ispod prividnog haosa krije se duhovno jedinstvo koje počiva na jakim psihološkim vezama kao što su: neprestane i sveopće revolucije, zajedničke patnje i muka pod istim jarmom. Jedno od glavnih vezivnih tkiva tog duhovnog jedinstva upravo je taj uzvišeni napor makedonskog naroda da ostvari nezavisnost svoje zemlje, napora koji je u Makedoniji uvijek stvarao heroje, propovjednike i mučenike. Mi objavljujemo pravo na život, posljednji put potvrđujući volju većine Makedonaca, koja se ukratko može ovako izreći: nezavisna Makedonija s kantonalnim uređenjem po uzoru na demokratsku Švicarsku i pod protektoratom jedne nezainteresirane sile: Sjedinjenih Američkih Država.

Svakome ko poznaje Makedoniju i apetite balkanskih država neće biti teško da razumije da mi ovime želimo postići četiri stvari:

Ako Makedonija postane nezavisna država, onda će jednom zauvijek biti okončani sukobi balkanskih država, jer onda makedonski narod više neće biti predmet trgovine njenih susjeda. Kantonalno uređenje nalik onome u švicarskoj demokratiji, koje mi predlažemo, osigurat će svim manjinama, bez obzira na različite jezike i vjeru, potpunu jednakost u ekonomskom i duhovnom razvoju.

Protektorat velike sile nad Makedonijom nužan je da bi se osujetile buduće intrige korumpiranih diplomatija balkanskih zemalja. Jednom slobodna i nezavisna, Makedonija će, zahvaljujući prije svega svome odličnom geografskom položaju, predstavljati vezivno tkivo za balkanske države, omogućit će im da se susretnu ne držeći oružje u rukama, i doprinijet će stvaranju balkanske konfederacije.

Lozana, jun 1919.

Generalni savjet makedonskih udruženja u Švicarskoj

Odbrani, str. 900.-901.

Pronađi argumente koji se navode u prilog stvaranja nezavisne makedonske države. Prokomentiraj argumente u prilog tvrdnje da makedonsku državu treba napraviti po švicarskom modelu. Smatraš li da su oni primjereni vremenu pred kraj Prvog svjetskog rata? Da ti pripadaš nekom makedonskom udruženju, šta bi ti predložio/la?

I-42. Ciriški sporazum Grčke i Turske o Kipru (1959.)

1. Država Kipar je republika s predsjedničkim uređenjem, predsjednik je Grk, a potpredsjednik Turčin, i obojica će biti izabrani glasanjem grčke i turske zajednice.
2. Zvanični jezici Republike Kipar su grčki i turski. Pravila zakonodavstva i uprave, kao i zvanični dokumenti, napisani su na oba zvanična jezika.
3. Republika Kipar ima zastavu neutralnih boja i rješenja koje će odabrati predsjednik i potpredsjednik Republike. Grčka i turska zastava mogu se istaći zajedno sa zastavom Kipra. Grčka i turska zajednica imaju pravo slaviti grčke i turske državne praznike. [...]
5. Izvršna vlast je u rukama predsjednika i potpredsjednika. Oni će imati Ministarski savjet koji se sastoji od sedam grčkih i tri turska ministra. [...]
6. Zakonodavnu vlast imat će Poslanički dom čiji će se poslanici na mandat od pet godina birati na osnovu općeg prava glasa. Grčka i turska zajednica glasat će zasebno i bez obzira na statistički odnos broja stanovnika, 70 odsto poslanika bit će izabrano glasovima iz grčke, a 30 odsto glasovima iz turske zajednice. [...]
11. U javnim službama 70 odsto zaposlenih bit će Grci, a 30 odsto Turci. Podrazumijeva se da će ovakva podjela biti poštovana na svim stepenima službe, koliko god je to praktično izvodljivo. U područjima i na mjestima na kojima pripadnici jedne nacije čine gotovo apsolutnu većinu u organima lokalne vlasti bit će samo pripadnici te zajednice. [...]
18. Predsjednik i potpredsjednik su ovlašteni da opozovu smrtnu presudu osuđenima koji pripadaju njihovoj zajednici. [...]

19. U zemljišnoj reformi zemlja će pripasti samo pripadnicima one zajednice kojoj pripada i bivši zemljoposjednik. [...]

21. Sporazum koji jamči nezavisnost, teritorijalni integritet i stvaranje nove kiparske države sklopit će Republika Kipar, Grčka, Velika Britanija i Turska. Republika Kipar, Grčka i Turska će također sklopiti i vojni sporazum. Ta dva sporazuma imat će snagu ustava.

(Posljednja tačka ovoga sporazuma bit će unesena u Ustav kao jedan od osnovnih stavova.)

22. Isključeno je potpuno ili djelomično ujedinjenje Kipra s bilo kojom drugom državom, kao i separatizam nekog dijela Kipra (to jest, podjela Kipra na dvije nezavisne države). [...]

24. Grčka i turska vlada imaju pravo da financiraju obrazovne, kulturne, sportske i dobrotvorne ustanove koje pripadaju njihovim zajednicama. Isto tako, u slučaju da jedna od zajednica procijeni da nema dovoljan broj učitelja, profesora ili svećenika koji bi radili u takvim ustanovama, grčka i turska vlada imaju pravo da im pomognu, ali samo u strogo utvrđenoj mjeri koja neće prevazilaziti stvarne potrebe. [...]

26. Nova država, koja će nastati potpisivanjem sporazuma, bit će stvorena što je prije moguće, a u periodu ne dužem od tri mjeseca od trenutka potpisivanja sporazuma.

27. Sve navedene tačke ovoga sporazuma smatraju se osnovnim odredbama Ustava Republike Kipar.

<http://www.kibris.gen.tr/english/photos/documents/zurich02.html>

Sredinom prošlog stoljeća ojačao je oslobodilački pokret kiparskih Grka koji su željeli osloboditi se britanske uprave nad ostrvom (uvedene još 1878. godine). Gerilska borba EOKA¹² (uz nezvaničnu podršku Grčke) uspjela je podrijeti britansku vlast. Ali, kiparski Turci (koje je podržavala Turska) bili su protiv ujedinjenja s Grčkom i tražili su podjelu ostrva. Na kraju su grčki i turski premijer, Konstantin Karamanlis i Adnan Menderes, 11. februara 1959. godine u Zürichu, potpisali kompromisni ugovor i tako postavili principe po kojima će funkcionirati nezavisna država Kipar. Potom je donesen ustav i potpisan niz međunarodnih ugovora kojima je predviđeno postojanje britanskih vojnih baza i pravo Grčke i Turske da vojno interveniraju (Sporazum o osnivanju i Sporazum o garancijama) i zahvaljujući kojima je Kipar 19. augusta 1960. godine postao nezavisna država.

Šta misliš o odredbama koje se tiču političkog predstavljanja ove dvije zajednice? Da li znaš za još neki primjer sličnog političkog sistema?

I-43. Franjo Tuđman zalaže se za to da svaka nacija ima pravo na vlastitu državu (1982.)

Nijedan narod ne može odustati od vlastitog interesa i ciljeva, jer bi to značilo odustati od života. Narodima, pače, nije dopušteno ni izvršenje samoubojstva, niti je nad njima moguće tajno umorstvo; njihov krvnik ili izvršitelj zločina nad njima uvijek je poznat u povijesti. Narodi su nezamjenjive ćelije ljudske zajednice ili bića cijeloga čovječanstva. Ta se činjenica ne može ničim osporiti. Zbog toga, borba za nacionalni opstanak, za samoodređenje i slobodu naroda – nije i ne može biti zločin [...] Svaki narod, bez obzira na to koliko on bio velik ili malen i ma kakav on bio, ima prirodno i povijesno pravo na svoje mjesto i suverenitet u ljudskoj zajednici, baš kao i čovjek u ljudskom društvu, jer je dokazano, da je to bitna pretpostavka za optimalni razvitak svih izvora njegovih materijalnih sila i svih njegovih duhovnih vrijednosti, na dobro i korist njegovu i cijele ljudske zajednice.

Za Hrvatsku, str. 218.

¹²Ethniki Organosis Kyprion Agoniston (Nacionalna organizacija kiparskih boraca), vidi IV-6 i IV-11.

STVARANJE NACIONALNIH DRŽAVA

Franjo Tuđman (1922.-1999.), historičar i političar, za vrijeme Drugoga svjetskog rata pripadao komunističkom pokretu otpora, potom bio komunistički funkcioner. Titov režim ga je osudio na višegodišnji zatvor zbog nacionalizma. Tuđman je na kraju postao predsjednik države Hrvatske (1990.-1999.)

Kako Tuđman brani pravo i potrebu svake nacije da ima „nacionalnu slobodu“? Da li bi, po njegovom mišljenju, čovječanstvo moglo postojati i bez postojanja nacije? Šta ti misliš o toj stvari? Uporedi ovaj tekst s tekstovima I-4, I-5, I-6, I-14, I-21. Pronađi na koje se argumente pozivaju pisci svih ovih tekstova.

I-44. Deklaracija o nezavisnosti Kosova

A. Odluka Skupštine Kosova

Skupština Kosova,
Usvaja

DEKLARACIJU O NEZAVISNOSTI KOSOVA

1. Mi, demokratski izabrane vođe našeg naroda, ovim putem proglašavamo Kosovo nezavisnom i suverenom državom. Ovo proglašenje odražava volju našeg naroda i u potpunosti je saglasnosti sa preporukama specijalnog izaslanika Ujedinjenih nacija, Martija Ahtisarija, i sa njegovim sveobuhvatnim predlogom za rešavanje statusa Kosova.

2. Mi proglašavamo Kosovo demokratskom, laičkom i multietničkom republikom, kojom rukovode načela nediskriminacije i podjednake zaštite pred zakonom. Mi ćemo štiti i promovisati prava svih zajednica na Kosovu i stvoriti potrebne uslove za njihovo delotvorno učešće u političkim procesima i procesima odlučivanja. [...]

10. Kosovo ističe svoju posvećenost miru i stabilnosti u našem regionu jugoistočne Evrope. Naša nezavisnost privodi kraju proces nasilnog raspada Jugoslavije. Iako je ovaj proces bio bolan, mi ćemo neumorno raditi kako bismo doprineli pomirenju koje bi omogućilo jugoistočnoj Evropi da prevaziđe sukobe iz prošlosti i uspostavi nove veze regionalne saradnje. Stoga ćemo raditi zajedno sa našim susedima kako bismo napredovali ka zajedničkoj evropskoj budućnosti.

11. Naročito izražavamo želju za uspostavljanjem dobrih odnosa sa svim našim susedima, uključujući Republiku Srbiju, sa kojom imamo duboke istorijske, ekonomske i društvene veze, koje nastojimo dalje da razvijamo u bliskoj budućnosti.

Nastavićemo da se trudimo da doprinesemo razvoju prijateljskih veza i saradnje sa Republikom Srbijom, promovišući pomirenje naših naroda.

U Prištini, 17. februara 2008.
Predsednik Skupštine Kosova
Jakup Krasnići

B. Odluka Narodne skupštine Republike Srbije

Narodna skupština Republike Srbije na sednici Prvog vanrednog zasedanja Narodne skupštine Republike Srbije u 2008. godini, održanoj 18. februara 2008. godine, donela je Odluku o potvrđivanju Odluke Vlade Republike Srbije o „poništanju protivpravnih akata privremenih organa samouprave na Kosovu i Metohiji o proglašenju jednostrane nezavisnosti“.

1. Poništavaju se akti i radnje privremenih organa samouprave na Kosovu i Metohiji kojima se proglašava Jednostrana nezavisnost, jer narušavaju suverenitet i teritorijalnu celokupnost Republike Srbije zajemčenu Ustavom Republike Srbije, Poveljom Ujedinjenih nacija, Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244 od 1999. godine i drugim rezolucijama Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, kao i važećim međunarodnim pravom. Ovi akti i radnje predstavljaju nasilno i jednostrano otcepljenje dela teritorije Republike Srbije, i zato su nevažeći i ništavni. Ovi akti i radnje ne proizvode nikakvo pravno dejstvo u Republici Srbiji, kao ni u međunarodnom pravnom poretku. Jednostrano otcepljenje dela teritorije suverene države predstavlja pravno nasilje nad Republikom Srbijom i nasilje nad važećim međunarodnim pravom.

2. Vlada Republike Srbije i ovom odlukom potvrđuje da je Autonomna pokrajina Kosovo i Metohija neotuđivi deo jedinstvenog i nedeljivog ustavnog i državopravnog poretka Republike Srbije na osnovu Ustava Republike Srbije i Povelje Ujedinjenih nacija.

U Beogradu, 18. februara 2008.
Predsednik Narodne skupštine Republike Srbije
dr Oliver Dulić

<http://www.parlament.gov.rs/>
preuzeto 5.12.2008.

Na kraju rata na Kosovu 1999, Kosovo je Rezolucijom 1244 Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija stavljeno pod privremenu upravu UN i dogovoreno je da se u političkom procesu uz pomoć UN odluči o budućem statusu Kosova, to jest hoće li postati nezavisno ili će ostati dio Srbije. Nakon dugih pregovora, specijalni izaslanik UN Marti Ahtisari predstavio je Savjetu bezbjednosti u aprilu 2007. paket prijedloga koji je obuhvatao i odredbe za zaštitu manjina i jasnu preporuku da Kosovo postane nezavisno pod nadzorom međunarodne zajednice. Ovaj su prijedlog prihvatili predstavnici kosovskih Albanaca, Srbi su ga odbacili, i postarali se da ne bude usvojen u Savjetu bezbjednosti zahvaljujući protivljenju Rusije, koja ima pravo veta. Još jedna runda pregovora, koju je zahtijevao generalni sekretar a predvodila trojka Kontakt grupe, završila se 10. decembra 2007, i nije dovela do sporazuma o statusu Kosova. Kosovska Skupština, koju je bojkotovalo 11 srpskih poslanika, usvojila je 17. februara 2008, i to glasovima svih 109 prisutnih poslanika, jednostranu Deklaraciju o nezavisnosti Kosova. Srpska vlada je 14. februara 2008. već bila donijela odluku kojom se poništava očekivana deklaracija o kosovskoj nezavisnosti, a tu je odluku potvrdila Skupština Srbije 18. februara 2008. U julu 2010. godine Međunarodni sud pravde u Hagu donio je savjetodavno mišljenje po kome proglašenjem nezavisnosti Kosova nije pregaženo međunarodno pravo. Sjedinjene Američke Države, većina zemalja Evropske unije i 45 % država članica UN priznale su nezavisnost Kosova, dok su druge države, uključujući i pet članica EU, odbile da to urade. Novi pregovori, o tehničkim pitanjima, između predstavnika srpskih i kosovskih institucija započeli su 2011. godine.

Pokušajte da navedete tri argumenta u korist nezavisnosti Kosova i tri argumenta u korist stava da Kosovo treba da ostane dio Srbije. Kakav je bio stav vaše zemlje prema nezavisnosti Kosova? Koji su bili razlozi za to? Kakav je bio stav Evropske unije prema nezavisnosti Kosova? Što znate o Međunarodnom civilnom predstavniku za Kosovo (ICR)?

Karta 4: Evropa poslije I. svjetskog rata

Sl.